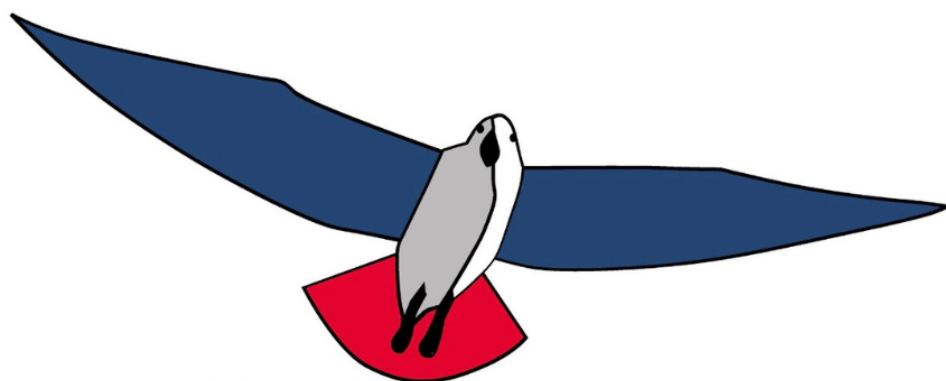

M

MEEER

MEEER

KLIMAATSCEPSIS

**ONTWIKKELING IN DE FRAMING VAN KLIMAATVERANDERING
DOOR DE PVV IN DE PERIODE 2006-2023**

Masterscriptie

Meer, meer, meer klimaatscepsis.

Ontwikkeling in de framing van klimaatverandering door de PVV in de periode 2006-2023.

Bestuur en Beleid, jaargang 2024 (USG6360)

Departement Bestuurs- en Organisationswetenschap (USBO)

Universiteit Utrecht

Lars van Rooij

Studentnummer: 6719856

E-mail: L.j.w.t.vanrooij@students.uu.nl

Onder begeleiding van: dr. Koen Damhuis

Tweede lezer: dr. Sebastiaan Princen

27 juni 2024

Voorwoord

‘De wereld staat in de fik en ik zou het willen blussen, maar het vuur is groter dan ik’, zo verwoordde popzangeres Froukje Veenstra het gevoel dat ik net als veel generatiegenoten heb. Toch stond het klimaat niet eens in de top vijf van onderwerpen die een rol speelden bij de keuze voor een partij bij de Tweede Kamerverkiezingen in 2023. Dit komt doordat het thema nog altijd onvoldoende aandacht krijgt en er een valse balans wordt gepresenteerd als het gaat om standpunten over klimaat. De wetenschap, niet alleen de klimatologische discipline, moet haar maatschappelijke verantwoordelijkheid oppakken. Ambitieuw klimaatbeleid is essentieel voor de wereld en het ondermijnen ervan is schadelijk. Onderzoek naar het versterken van klimaatbeleid is niet politiek gekleurd, maar noodzakelijk in een wereld waarin het smelten van de ijskappen de zeespiegel wereldwijd doet stijgen en extreme droogte miljoenen levens bedreigt door water- en voedseltekorten. Als slotstuk van de opleiding Bestuur en Beleid heb ik mij daarom gericht op het onderzoeken van klimaatsceptische framing door de PVV.

Het schrijven van dit onderzoek was een leerzame ervaring, waarvoor ik mijn scriptiebegeleider Koen Damhuis in het bijzonder wil bedanken. Hij heeft mij vaak van feedback voorzien, meegedacht over nieuwe invalshoeken voor het onderzoek en, zeker zo belangrijk, het plezier in het onderzoeken laten ervaren. Daarnaast wil ik de tweede lezer, Sebastiaan Princen, hartelijk bedanken. Zijn feedback op de onderzoeksopzet heeft het onderzoek veel scherper gemaakt en geleid tot het resultaat dat nu voor u ligt. Een speciaal woord van dank richt ik daarnaast aan mijn groeps- en naamgenoot Lars van Rooy, die ik niet alleen leerde kennen als slimme en hardwerkende professional, maar bovenal als goede vriend. Tot slot wil ik Monique Wouters, Mitchel van Rooij, Melissa van Doorn, Eduard van der Kooij en Mike Zanting bedanken voor hun hulp met het redigeren van de tekst.

Ik wens u veel leesplezier en hoop dat dit onderzoek u aan het denken zet over de urgentie van het aanpakken van klimaatverandering. Als u hierover verder wilt praten of ideeën wilt uitwisselen, aarzel dan niet om contact met mij op te nemen.

Lars van Rooij

Samenvatting

Dit onderzoek richt zich op de framing van klimaatverandering door de Partij voor de Vrijheid (PVV) in Nederland. De centrale vraag is hoe deze framing zich in de periode van 2006 tot en met 2023 heeft ontwikkeld en wat de implicaties hiervan zijn. Een inhoudsanalyse is uitgevoerd op frames die afkomstig zijn uit verkiezingsprogramma's, debatten en tweets. De framing werd geanalyseerd aan de hand van een nieuw ontwikkelde typologie, waarin alle uit de literatuur bekende klimaatsceptische frametypen zijn opgenomen en ingedeeld in vier categorieën: economische, politieke, epistemologische en culturele frames. Ook is gekeken naar het combineren van verschillende frames (frame-bridging). De resultaten tonen een significante toename van klimaatsceptische framing door de PVV vanaf 2018, met een sterke stijging in economische en politieke frames. Sinds 2021 is het aantal frames over klimaatverandering door de PVV verder gestegen en domineren vier frametypen: anti-establishment, bestedingsprioriteiten, kostenfocus en beleidsimpact-bagatellisering. Daarnaast is er een toename in het combineren van frames, met name politiek-economische combinaties. De typologie voor klimaatsceptische framing die voor dit onderzoek is ontwikkeld, kan worden gebruikt in vervolgonderzoek om uitspraken te doen over de framing van klimaatverandering door populistisch radicaal-rechtse partijen en de impact van die framing op klimaatbeleid en het draagvlak daarvoor. Dit onderzoek toont aan dat de toenemende invloed van de PVV mogelijk negatieve gevolgen heeft voor effectief klimaatbeleid, doordat zij beleidskeuzes in diskrediet brengen. Dit resultaten bieden handvatten voor andere partijen om klimaatverandering overtuigender te framen door in te spelen op de zorgen over een zorgvuldige besteding van belastinggeld die de PVV adresseert. Zo dragen de inzichten uit dit onderzoek bij aan een transparanter democratisch debat en aan het ontwikkelen van strategieën om klimaatsceptische framing effectief te weerleggen.

Sleutelwoorden: klimaatverandering, klimaatscepsis, framing, frame-bridging, radicaal-rechts populisme, PVV

Inhoudsopgave

1. Inleiding	7
1.1. Aanleiding.....	7
1.2. Doel- en vraagstelling	9
1.3. Wetenschappelijke relevantie	10
1.4. Maatschappelijke relevantie	12
1.5. Leeswijzer	13
2. Theoretisch kader	14
2.1. Framing en de articulatie van frames door frame-bridging.....	14
2.2. Framing van klimaatverandering door populistisch radicaal-rechtse partijen ..	16
2.3. Theoretisch te verwachten ontwikkeling van populistisch radicaal-rechtse klimaatframing	21
3. Empirische strategie	23
3.1. Caseselectie.....	23
3.2. Dataverzameling	27
3.3. Data-analysemethode.....	28
3.4. Operationalisatie	29
3.5. Validiteit.....	33
4. Resultaten.....	36
4.1. Verscheidenheid aan frames	36
4.2. Articulatie van frames door frame-bridging	54
4.3. Ontwikkeling van framing door de tijd	59
5. Conclusie en discussie	69
5.1. Beantwoording van de hoofdvraag.....	69
5.2. Limitaties van het onderzoek en aanbevelingen voor vervolgonderzoek	71

5.3. Wetenschappelijke implicaties van het onderzoek	73
5.4. Maatschappelijke implicaties van het onderzoek.....	75
Referenties.....	77

1. Inleiding

1.1. Aanleiding

Er is weinig twijfel over klimaatverandering in Nederland. Volgens het Sociaal en Cultureel Planbureau (SCP) is 94 procent van de bevolking ervan overtuigd dat het klimaat de afgelopen 100 jaar is veranderd, en 90 procent denkt dat deze verandering ten minste gedeeltelijk door de mens wordt veroorzaakt (SCP, 2023, p. 93). Ondanks deze brede consensus laat de Partij voor de Vrijheid (PVV) een klimaatsceptisch geluid horen in het Nederlandse parlement (Schwörer & Fernández-Garcia, 2023; Forchtner, 2019). Bovendien is de invloed van de PVV op het klimaatbeleid groter dan ooit. De verkiezingswinst van de PVV bij de Tweede Kamerverkiezingen van 2023 heeft geleid tot regeringsdeelname en een groter politiek mandaat, waardoor de partij een belangrijke stem in het politieke debat heeft. Dit onderzoek richt zich op hoe de partij deze stem in het klimaatdebat gebruikt. Daarvoor is in kaart gebracht hoe de PVV klimaatverandering frameet en hoe deze framing zich heeft ontwikkeld sinds hun eerste verkiezingsdeelname in 2006 tot nu.

Het onderzoeken van klimaatstandpunten vanuit een framingsperspectief onderscheidt dit onderzoek van andere studies naar de houding van populistisch radicaal-rechtse partijen in het klimaatdebat. Dit perspectief biedt een verdiepend begrip van hoe politieke partijen zich positioneren binnen een beleidsdossier. Framing wordt namelijk door politici gebruikt om hun standpunten te promoten en hun politieke agenda te bevorderen en biedt daarmee niet alleen inzicht in de specifieke standpunten van partijen, maar ook in de wijze waarop zij kiezers proberen te beïnvloeden en hun stempel drukken op het publieke discours over klimaatverandering (Iyengar, 1991). Dit is relevant aangezien bewezen is dat het toepassen van framingsstrategieën daadwerkelijk invloed heeft op de publieke opinie en besluitvorming (Chong & Druckman, 2007).

Dit onderzoek richt zich op de ontwikkeling in de framing van klimaatverandering door de PVV, een populistisch radicaal-rechtse partij in een land dat vooroploopt in het treffen van mitigerende klimaatmaatregelen (Burck et al. 2023 p. 7). In tegenstelling tot kwantitatieve studies naar klimaatframing is dit een kwalitatief onderzoek (Schwörer

& Fernández-Garcia 2023; Ford & King 2015). Een kwalitatieve benadering biedt de mogelijkheid om gedetailleerd inzicht te krijgen in de verschillende frames die worden gebruikt, in plaats van enkel getalsmatige ontwikkelingen vast te stellen. Hierdoor kan niet alleen worden onderscheiden welke frames de PVV gebruikt, maar ook hoe deze worden gearticuleerd, onder andere door verschillende frames te combineren middels frame-bridging (Benford & Snow 2000 p. 624). Hoewel andere kwalitatieve studies naar de framing van klimaatverandering bestaan, richten deze zich zelden specifiek op populistisch radicaal-rechtse partijen (Shehata & Hopmann 2012; Asplund 2014; Hjerpe & Buhr 2014). Dit is essentieel omdat Hoffman (2011) betoogt dat de framing van klimaatverandering door deze partijen significant verschilt van die van partijen met andere ideologische achtergronden. Gemenis et al. (2012) en Forchtner et al. (2018) hebben uitgebreide analyses van deze specifieke framing gemaakt, maar beperkten zich tot één moment in de tijd. Dit onderzoek, zoals Dewulf et al. (2017), richt zich juist op de ontwikkeling van de klimaatframing door de tijd. Waar Dewulf et al. (2017) hun onderzoek stopten in 2017, omvat dit onderzoek ook de periode daarna. Schwörer en Fernández-Garcia (2023 p. 14) tonen aan dat de aandacht voor het thema klimaat bij populistisch radicaal-rechtse partijen en hun negatieve posities hierover sinds 2018 substantieel is toegenomen, mede door maatschappelijke mobilisaties zoals Fridays For Future.

Maatschappelijke ontwikkelingen zetten klimaatverandering in nieuwe perspectieven en ook populistisch radicaal-rechtse partijen moeten zich daartoe verhouden. De wetenschappelijke consensus over het bestaan van klimaatverandering neemt toe (Oreskes 2018; Carlton et al. 2015) en de zichtbaarheid van klimaatverandering wordt vergroot doordat extreme 'climate events' vaker voorkomen (Rahmstorf & Coumou 2011; Easterling et al. 2000). Om klimaatverandering tegen te gaan, heeft Nederland als lidstaat van de Europese Unie het Klimaatverdrag van Parijs ondertekend en zijn er zowel Europese als nationale klimaatwetten die ertoe moeten leiden dat Europa in 2050 klimaatneutraal is. Maar hoewel de steun voor klimaatbeleid groot is, blijft de electorale steun voor de klimaatsceptische PVV dat ook. Dit onderzoek analyseert de framing van klimaatverandering in verkiezingsprogramma's, debatten en tweets door de PVV. Het richt zich op de verscheidenheid aan frames die de partij hanteert, hoe deze worden gearticuleerd en hoe deze zich tot op heden hebben ontwikkeld.

1.2. Doel- en vraagstelling

Het doel van dit onderzoek is om inzicht te verkrijgen in de wijze waarop de PVV klimaatverandering frameet en hoe die framing zich heeft ontwikkeld in de periode 2006-2023. De onderzoeksvraag luidt als volgt:

‘Hoe heeft de framing van klimaatverandering door de PVV zich ontwikkeld tussen 2006 en 2023?’

Om de onderzoeksvraag te beantwoorden, zijn theoretische en empirische deelvragen opgesteld. De theoretische deelvragen zullen beantwoord worden in het theoretisch kader en luiden als volgt:

1. *‘Wat is framing en wat is frame-bridging?’*

Bij het beantwoorden van deze vraag wordt ingegaan op de verschillende definities die gegeven worden van het concept framing, wat die inhouden en welke definitie in dit onderzoek gehanteerd wordt. Bovendien worden frames vaak in samenhang gearticuleerd. Dat heet frame-bridging en zal worden toegelicht aan de hand van wat daar reeds over bekend is in de wetenschappelijke literatuur.

2. *‘Welke verscheidenheid aan frames passen populistisch radicaal-rechtse partijen toe op klimaatverandering?’*

Bij het beantwoorden van deze vraag worden de verschillende frames uiteengezet die vanuit de literatuur bekend zijn van populistische radicaal-rechtse partijen over klimaatverandering. Hierbij wordt bovendien een nieuwe indeling gemaakt voor de analyse van de frames in dit onderzoek.

3. *‘Wat is de theoretisch te verwachten ontwikkeling van de framing van klimaatverandering door de PVV in de periode 2006-2023?’*

Het theoretische kader wordt afgesloten met de verwachtingen die op basis van eerdere studies te maken zijn over de ontwikkeling van de framing van klimaatverandering door de PVV als populistisch-radicaal-rechtse partij. Zowel de ontwikkeling van het totale aantal frames, de verschillende frametypen, als de wijze waarop frames gearticuleerd worden.

De empirische deelvragen zullen beantwoord worden in het resultatenhoofdstuk en luiden als volgt:

1. *‘Welke verscheidenheid aan frames hanteert de PVV ten aanzien van klimaatverandering in de periode 2006-2023?’*

De beantwoording van deze vraag bestaat eruit dat aan de hand van de indeling van frames die in dit onderzoek wordt gehanteerd een overzicht wordt geboden van de totale framing van klimaatverandering door de PVV. Bovendien is de verhouding tussen verschillende frametypen weergegeven.

2. *Hoe articuleert de PVV frames over klimaatverandering in de periode 2006-2023 en welke rol speelt het combineren van frames daarbij?*

Bij het beantwoorden van deze vraag zijn de variaties op framingcombinaties in kaart gebracht en is de verhouding tussen het voorkomen van verschillende vaste combinaties van frames weergegeven.

3. *Hoe ontwikkelt de framing van klimaatverandering door de PVV zich in de periode 2006-2023, welke elementen zijn daarin constant en hoe ziet de verandering eruit?*

In het laatste deel van de resultaten wordt ingegaan op de ontwikkeling van de framing van klimaatverandering door de PVV. Dat gaat zowel om de ontwikkeling van het totaal aantal frames, de verschillende frametypen, als de wijze waarop de PVV frames articuleert.

1.3. Wetenschappelijke relevantie

Dit onderzoek vergroot door beantwoording van de hoofdvraag niet alleen de kennis over de framing van klimaatverandering, maar draagt ook op drie manieren bij aan toekomstig onderzoek. Ten eerste geeft het inzicht in de bruikbaarheid van verschillende typen bronnen. Ten tweede is een nieuwe typologie van de framing van klimaatverandering toegepast. Ten derde stelt een nieuwe analysemethode voor frame-bridging onderzoekers in staat om de articulatie van framing gestructureerd te analyseren.

Allereerst kan methodologische reflectie aantonen welk brontype het meest geschikt is voor onderzoek naar framing, specifiek bij populistisch radicaal-rechtse partijen. Voor dit onderzoek zijn frames verzameld uit verkiezingsprogramma's, debatten en tweets. Damhuis (2020 pp. 63) toont aan dat er verschillen bestaan tussen verschillende brontypen, waarbij Twitter in het bijzonder een belangrijke bron van framing is voor populistisch radicaal-rechtse politici. Door de ontwikkeling van de framing in deze verschillende bronnen te vergelijken, zal dit onderzoek inzicht geven in de waarde van verschillende bronnen voor onderzoek naar framing.

Een belangrijke bijdrage van dit onderzoek aan de wetenschappelijke literatuur is de nieuwe indeling van klimaatsceptische frames die wordt toegepast. Eerdere analyses van de framing van klimaatverandering, zoals die van Shehata en Hopmann (2012), Asplund (2014) en Hjerpe en Buhr (2014), waren niet specifiek gericht op populistisch radicaal-rechtse partijen. Deze onderzoeken omvatten daardoor niet de volledige verscheidenheid aan relevante frametypen. Hoewel Schwörer en Fernández-García (2023) zich richten op de framing van klimaatverandering door populistisch radicaal-rechtse partijen, beperken zij zich tot frametypen die direct verbonden zijn met ideologische kenmerken van het radicaal-rechtse populisme. In dit onderzoek is gekozen voor een typologie die bestaat uit alle frametypen die volgens de literatuur bij populistisch radicaal-rechtse partijen kunnen voorkomen bij het framen van klimaatverandering. Hierdoor is deze typologie het meest volledig en geschikt voor het zo nauwkeurig mogelijk in kaart brengen van de framing van klimaatverandering door populistisch radicaal-rechtse partijen. Bovendien is deze typologie bruikbaar voor het analyseren van de ontwikkeling van de framing over de tijd en het vergelijken van de framing tussen verschillende populistisch radicaal-rechtse partijen. De frametypen zijn gebundeld in thematische categorieën die helpen om de ontwikkeling van de framing te typeren, ook wanneer de omvang van het databestand beperkt is.

Tot slot biedt deze indeling van de frames in categorieën de mogelijkheid om gestructureerd te onderzoeken hoe populistisch radicaal-rechtse partijen hun frames over klimaatverandering articuleren. Hoewel Damhuis (2020 pp. 98) het niet specifiek over framing had, ontdekte hij dat populistisch radicaal-rechtse politici in tweets soms meer dan één onderwerp benoemen. Benford en Snow (2000 p. 624) introduceren het concept van frame-bridging, waarbij verschillende frames met elkaar worden

gecombineerd. Door de codering met categorieën kunnen die frame-combinaties worden geïdentificeerd en kan worden nagegaan aan welke categorieën frames toebehoren die vaak samen worden genoemd. Dit biedt de mogelijkheid om kwantitatief te analyseren hoe frame-bridging een rol speelt in de framing van klimaatverandering door populistisch radicaal-rechtse partijen.

1.4. Maatschappelijke relevantie

Naast de wetenschappelijke bijdrage van dit onderzoek is het ook maatschappelijk relevant. Ten eerste levert het kennis op over klimaatsceptische framing die klimaatbeleid ondermijnt, terwijl het aanzienlijke maatschappelijke consequenties heeft als dat beleid uitblijft. Ten tweede heeft de framing van klimaatverandering door de PVV invloed op het draagvlak voor klimaatbeleid en kan de kennis over de framing door de PVV door andere partijen worden gebruikt om het draagvlak voor klimaatbeleid juist te vergroten. Ten derde is het grotere inzicht in de framing intrinsiek waardevol omdat het bijdraagt aan een transparanter democratisch debat.

Het IPCC (2022, p. 131) waarschuwt dat wanneer de opwarming van de aarde boven de anderhalve graad Celsius uitstijgt – een scenario dat volgens de meeste modellen binnen tien jaar wordt verwacht – de gevolgen onomkeerbaar zullen zijn. Bovendien toont het IPCC (2023, p. 42) aan dat elke bewoonde regio op aarde momenteel in meer of mindere mate de gevolgen van klimaatverandering ondervindt. Dit leidt reeds tot extreme natuurrampen, uitdagingen in de voedsel- en watervoorziening, en klimaatvluchtelingen. Tegelijkertijd is klimaatverandering – in de figuurlijke zin van het woord – geen natuurverschijnsel. De omvang en snelheid van klimaatverandering en de daarmee samenhangende risico's zijn sterk afhankelijk van mitigatie- en adaptiemaatregelen (IPCC, 2023, p. 92). Daarom is het van belang om inzicht te krijgen in de standpunten van relevante politieke actoren ten aanzien van klimaatbeleid.

De PVV is zeker een factor van belang in de Nederlandse politiek, aangezien de partij sinds haar oprichting onafgebroken een aanzienlijk aantal zetels in de Tweede Kamer heeft gehad en bij de parlementsverkiezingen in 2023 zelfs de grootste partij is geworden. Bij groter electoraal succes neemt ook de invloed van een partij op

klimaatbeleid toe, niet alleen doordat de kans op regeringsdeelname groter wordt, maar ook doordat zij in grotere mate het publieke discours kunnen bepalen. De manier waarop klimaatverandering door politieke partijen wordt geframed, beïnvloedt de publieke percepties van klimaatverandering en de maatregelen die al dan niet genomen zouden moeten worden. Dit effect is vooral sterk bij uitspraken van klimaatsceptische politici, die met de komst van sociale media een platform hebben om direct met grote kiezersgroepen in contact te treden en frames over klimaatverandering aan hen over te brengen (Brulle, Carmichael, & Jenkins, 2012, p. 181). De framing van klimaatverandering door de PVV kan invloed hebben op de standpunten van burgers en daarmee op het draagvlak voor noodzakelijk klimaatbeleid. Partijen die ambitieuzer klimaatbeleid nastreven, kunnen ook gebruikmaken van deze informatie over de framing van klimaatverandering door de PVV. Door in te spelen op hun frames kunnen zij namelijk hun eigen framing van klimaatverandering effectiever maken en het draagvlak voor beleid juist vergroten.

Tot slot draagt inzicht in de framing van klimaatverandering door de PVV bij aan een transparanter democratisch debat. Het in kaart brengen van de verschillende framingsstrategieën kan bijdragen aan het informeren van burgers over de standpunten van partijen ten aanzien van klimaatverandering. Dit bevordert de transparantie van het democratische proces, omdat het kiezers laat zien hoe de PVV zich werkelijk opstelt in het klimaatdebat. Op basis hiervan kunnen kiezers bij volgende verkiezingen steun uitspreken voor deze houding of voor een andere partij kiezen.

1.5. Leeswijzer

In hoofdstuk 2 wordt het theoretisch kader geschetst waarin de wetenschappelijke basis van dit onderzoek wordt uiteengezet en waarin de theoretische deelvragen worden beantwoord. Hoofdstuk 3 licht de empirische strategie en bijbehorende methodologische verantwoording toe. In hoofdstuk 4 worden de empirische deelvragen beantwoord. In het laatste hoofdstuk wordt een overkoepelend antwoord op de hoofdvraag gegeven en zowel de limitaties als implicaties van het onderzoek besproken.

2. Theoretisch kader

Voor de beantwoording van de hoofdvraag wordt in dit theoretisch kader eerst ingegaan op de concepten framing en frame-bridging. Vervolgens wordt verkend welke frames populistisch radicaal-rechtse partijen over klimaatverandering gebruiken. Tot slot worden op basis van de literatuur verwachtingen geschetst over de ontwikkeling van populistisch radicaal-rechtse klimaatframing door de tijd heen.

2.1. Framing en de articulatie van frames door frame-bridging

Framing betreft het actieve proces waarbij een persoon of organisatie een specifieke kwestie op een dergelijke manier beschrijft dat het de interpretatie van die kwestie bij andere betrokken actoren beïnvloedt (Goffman, 1972, pp. 21-26). Entman (1993, p. 52) voegt daaraan toe dat die beïnvloeding plaatsvindt door selectief aspecten van die kwestie te benadrukken. Ook Gitlin (1980) voegt dit element toe aan de definitie van het concept framing door te stellen dat framing een manier is om de werkelijkheid te construeren, waarbij bepaalde aspecten van een kwestie worden benadrukt en andere worden onderdrukt. Gamson en Modigliani (1989, pp. 1-2) gaan dieper in op het actieve proces van het munten van frames, zoals Goffman dat ook al beschreef. Zij stellen namelijk dat framing niet alleen inhoudelijke aspecten omvat – welke elementen van een kwestie worden benadrukt en welke niet – maar ook de presentatie en interpretatie van informatie. Deze definitie is completer, omdat het presenteren van informatie weliswaar gaat om het benadrukken en onderdrukken van specifieke aspecten van een kwestie, maar zich daar niet toe beperkt.

Framing is dus de uitkomst van een actief proces waarin een boodschap op een manier wordt uitgezonden om een verandering in de interpretatie van een kwestie bij je publiek te bewerkstelligen. Er is echter nog een andere kant van framing die ook voor het verklaren van de framing van klimaatverandering door populistisch radicaal-rechtse partijen van belang is. Dat gaat over de invloed die frames hebben op het publieke discours rondom een beleidskwestie, zoals klimaatverandering. Gamson en Modigliani (1989, pp. 1-2) stellen dat framing onderdeel uitmaakt van een cultureel proces met een eigen dynamiek. Dat culturele proces gaat over de vorming van het

discours rondom een beleidskwestie door symbolische middelen, zoals metaforen en visuele beelden, die interpretatie en betekenis geven aan relevante gebeurtenissen rondom de betreffende beleidskwestie. Het discours verandert in de tijd doordat frames met elkaar concurreren over welke interpretatie van de werkelijkheid de overhand krijgt (Reese, 2007, p. 150). Als gevolg daarvan zullen personen die frames munten ook trachten het discours te vullen met symbolen die bijdragen aan het verkrijgen van steun voor hun standpunten. Daarnaast stellen Schön en Rein (1994) dat framing invloed heeft op de totstandkoming van beleid doordat onderliggende frames conflicten in beleidsvorming in stand houden. In dat geval zijn frames dus geen beïnvloedingsinstrument, maar hebben zij een fundamentele rol in het beleidsproces. Door verschillende frames te hanteren, kunnen politieke actoren niet alleen de publieke perceptie beïnvloeden, maar ook de richting en inhoud van beleidsdiscussies.

Bovenstaande benadrukt de complexiteit van framing en laat zien dat bij de analyse van frames in dit onderzoek niet met zekerheid vast te stellen is welk doel politici en politieke partijen hebben met de frames die zij hanteren. Bovendien is de uitkomst van framing meerduidig en is niet vast te stellen welke effecten een frame precies heeft. In dit onderzoek wordt daarom een ruime definitie van framing gehanteerd: *framing is het actieve proces waarbij informatie op een specifieke wijze wordt gepresenteerd om betekenis te geven aan een kwestie en de perceptie ervan te sturen.*

Frames komen niet altijd voor in afzondering, maar ook in combinatie met andere frames. Damhuis (2020, pp. 96-97) ondervond dat de populistisch radicaal-rechtse politici verschillende frames aan elkaar koppelen. In dat onderzoek werd onderscheid gemaakt op basis van het aantal *issue categories* dat Le Pen en Wilders per tweet combineren. Ook al was het onderzoek van Damhuis niet specifiek gericht op framing, laat het wel zien dat populistisch radicaal-rechtse politici verschillende onderwerpen aan elkaar koppelen bij het innemen van een standpunt. Onderzoek laat zien dat het combineren van frames een veelvoorkomende praktijk is (Snow et al., 1986, p. 467). Benford en Snow (2000, p. 624) spreken over *frame bridging* als het 'verbinden van twee of meer ideologisch congruente maar structureel niet-verbonden frames met betrekking tot een bepaalde kwestie of probleem.' Dat is precies waarnaar in dit onderzoek ook gekeken wordt, omdat alle onderzochte frames betrekking hebben op

klimaatverandering, maar pas van een combinatie sprake is als de frames uit een tekstfragment als verschillende frametypen bestempeld worden.

2.2. Framing van klimaatverandering door populistisch radicaal-rechtse partijen

Populistisch radicaal-rechtse partijen zijn in vergelijking met andere politieke partijen de grootste tegenstander van het nemen van klimaatmaatregelen en verwerpen klimaatbeleid het vaakst (Schwörer & Fernández-Garcia, 2023; Forchtner, 2019; Gemenis et al., 2012). De meeste populistisch radicaal-rechtse partijen zijn bovendien sceptisch over klimaatverandering (Forchtner, 2019). Hoffman (2011) stelt dat politieke ideologie een grote rol speelt in de mate waarin een politieke partij klimaatscepsis debiteert. Veel onderzoeken laten bovendien zien dat populistisch radicaal-rechtse partijen klimaat niet als losstaande beleidskwestie framen, maar de verbinding leggen met de kernelementen van de populistisch radicaal-rechtse ideologie (Küppers, 2024; Schwörer & Fernández-Garcia, 2023). Dit maakt dat voor de analyse van de framing die in dit onderzoek centraal staat een nadere toelichting van de populistisch radicaal-rechtse ideologie vereist is.

Populistisch radicaal-rechtse partijen typeren zich door een combinatie van autoritarisme, populisme en nativisme (Mudde, 2014, p. 218). Deze combinatie aan kenmerken maakt dat populistisch radicaal-rechtse partijen zich wezenlijk onderscheiden van andere partijen. Dat geldt ook voor hun framingspraktijken, die ten aanzien van klimaatverandering sceptischer zijn dan bij alle andere typen partijen (Schwörer & Fernández-Garcia, 2023). Autoritarisme omvat een strikt geloof in orde en de strikte handhaving van die orde in de samenleving door middel van discipline en law and order beleid (Mudde, 2014, p. 218). Hoewel niet kan worden uitgesloten dat autoritarisme invloed heeft op de klimaatframes van populistisch radicaal-rechtse partijen, geeft de literatuur daarvoor geen aanwijzingen. Dat is wel het geval voor het populisme en het nativisme. Mudde (2014, p. 218) definieert populisme als 'een dunne ideologie die de samenleving in wezen verdeeld ziet tussen twee antagonistische en homogene groepen, het pure volk en de corrupte elite, en de wil dat het beleid de algemene wil van het volk weerspiegelt.' Oftewel, populisme gaat over het uitdragen

van de veronderstelde wil van 'het volk'. Populistisch radicaal-rechtse partijen beroepen zich bij het framen van klimaatverandering op bedreigingen van deze veronderstelde volkswil en zeggen daarentegen zelf die volkswil in acht te nemen. Nativisme is volgens Mudde (2014, p. 218) een 'xenofobe vorm van nationalisme waarin een monoculturele natiestaat het ideaal is'. Bij de definitie hoort echter nog één element, wat Mudde (2007, p. 19) omschrijft als 'niet-inheemse elementen die fundamenteel bedreigend zijn voor de homogene natiestaat.' Dat kan gaan om niet-autochtone personen, maar ook ideeën of andere processen die niet aansluiten op de monoculturele ideaal dat nativisten nastreven.

In eerder onderzoek, zoals dat van Schwörer en Fernández-Garcia (2023), werden frametypen over klimaatverandering verbonden met ideologische kernelementen van het radicaal-rechtse populisme. Een strikte indeling aan de hand daarvan bleek echter niet mogelijk, omdat sommige frames kenmerken van populisme missen. Daarom is voor een andere categorisering gekozen, hoewel de mogelijkheid bestaat dat sommige frametypen buiten deze categorieën vallen tijdens de dataverzameling. Omdat de framing van klimaatverandering door populistisch radicaal-rechtse partijen in recente periodes niet eerder is onderzocht, kan dit niet worden voorkomen. Bij de dataverzameling wordt ook rekening gehouden met de mogelijkheid dat andere frametypen binnen deze categorieën naar voren komen. Dit onderzoek hanteert een nieuwe indeling gebaseerd op bestaande literatuur, resulterend in de volgende categorieën: epistemologische, politieke, economische en culturele frames. Tabel 2.1 aan het einde van deze paragraaf geeft een overzicht van alle meegenomen frametypen, waarbij is aangegeven aan welke categorie de frametypen toebehoren.

2.2.1. Epistemologische frames

Epistemologische frames zijn typisch populistisch. Saurette en Gunster (2011) spreken van epistemologisch populisme als een instrument om de kennis van experts in diskrediet te brengen. Onder dit epistemologisch populisme ligt vaak de aanname dat de kennis van 'het gewone volk' boven die van experts staat, omdat gewone burgers toegang hebben tot praktische kennis via hun alledaagse ervaringen. Experts zijn volgens deze redenering vervreemd van dit praktische kennistype. Ylä-Anttila (2018, p. 4) voegt daaraan toe dat er zoiets als 'tegenkennis' bestaat, waarbij het gaat om de betwisting van een epistemische autoriteit door alternatieve kennisautoriteiten

te bepleiten. Concreet kunnen politici de inzet van experts en hun kennis bij besluitvorming op verschillende manieren afwijzen. Dat gaat enerzijds om het in twijfel trekken van wetenschappelijk bewijs voor of het bagatelliseren van klimaatverandering, de oorzaken daarvan en de impact van klimaatbeleid (Han et al., 2017; Shehata & Hopmann, 2012; Stecula & Merkley, 2019; Schwörer & Fernández-Garcia, 2023). Anderzijds kan epistemologisch populisme zich ook uiten door een intrinsieke afkeer van de inzet van experts bij besluitvorming rondom klimaat, ofwel de afkeer van technocratische besluitvorming (Schwörer & Fernández-Garcia, 2023).

2.2.2. Politieke frames

Net als de epistemologische, zijn de politieke frames in sterke mate verbonden met het populisme. In politiek populistische framing wordt de zittende macht als elite neergezet, waartegen populistisch radicaal-rechtse partijen zich afzetten. Dat gaat om de standpunten van partijen of het beleid dat onder hun verantwoordelijkheid tot stand is gekomen (Schwörer & Fernández-Garcia, 2023). Naast populistisch kan politieke framing ook nativistische kenmerken hebben. Dat is terug te zien bij de framing van klimaatbeleid die gaat over het verlies aan nationale soevereiniteit. Dat komt voort uit het gegeven dat klimaatverandering een mondiaal vraagstuk is dat vraagt om internationale samenwerking en afspraken die de nationale soevereiniteit mogelijk ondermijnen (Böhmeit, 2021; Buzogány & Mohamad-Klotzbach, 2021). Aangezien de natiestaat en soevereine besluitvorming aan de basis staan van het politiek nativistische ideaal, is een transnationale inbreuk daarop voor het bestrijden van klimaatverandering onwenselijk (Schwörer & Fernández-Garcia, 2023). Tot slot is er een politiek frame over klimaatverandering dat het karakter van een complottheorie heeft. Het gaat dan om een frame waarmee men zich afzet tegen een veronderstelde liberale of wetenschappelijke elite die de volkswil tegenwerkt door ongewenst klimaatbeleid te voeren (Schwörer & Fernández-Garcia, 2023, p. 5).

2.2.3. Economische frames

Economische frames ten aanzien van klimaatverandering richten zich op economische consequenties van klimaatbeleid. Het is logisch dat populistisch radicaal-rechtse partijen niet ingaan op de economische gevolgen van klimaatverandering an sich, omdat dit juist een argument zou zijn vóór het klimaatbeleid waar deze partijen zich tegen afzetten. Het eerste economische frame dat uit de literatuur naar voren komt,

gaat over het afwijzen van staatsinterventies in de vrije markteconomie en dus ook van klimaatmaatregelen. Dat geldt in het bijzonder voor klimaatmaatregelen met een fiscaal karakter, zoals verduurzamingssubsidies (Schwörer & Fernández-García, 2023). Dit is een frame waarmee populistische radicaal-rechtse partijen zich, overigens net als rechts-conservatieve partijen, duidelijk onderscheiden van links-populistische partijen, omdat zij meer avers zijn jegens staatsingrijpen in de vrije markt en andere vormen van economische regulering die klimaatbeleid in veel gevallen vereist (Farstad, 2018). Specifiekere framing ten aanzien van klimaatbeleid is het afzetten tegen de besteding van belastinggeld aan klimaatbeleid (Schwörer & Fernández-García, 2023). Dat gaat onder andere om het frame waarin de kosten van klimaat worden benadrukt, of de negatieve economische impact daarvan, zoals het afremmen van economische groei (O'Neill et al., 2015; Shehata & Hopmann, 2012). Het afwijzen van de investeringen in klimaatbeleid gaat vaak samen met een populistisch frame dat het volk de voorkeur geeft aan en gebaat is bij alternatieve bestedingsmogelijkheden voor de middelen die worden gebruikt voor klimaatbeleid (O'Neill et al., 2015). Het laatste economische frame betreft het afzetten tegen de bedreiging van bestaande industrieën en werkgelegenheid. Volgens dit frame worden traditionele industrieën bijvoorbeeld gedwongen om te verduurzamen of zelfs met opheffing bedreigd (Schwörer & Fernández-García, 2023).

2.2.4. Culturele frames

Tot slot zijn er culturele frames waarop populistisch radicaal-rechtse partijen zich beroepen als het over klimaatverandering gaat. Het nativisme impliceert een nostalgische visie op het verleden, waarbij maatschappelijke veranderingen gezien worden als een bedreiging voor traditionele levensstijlen (Buzogány & Mohamad-Klotzbach, 2021). Dit cultureel nativistische effect doet zich juist rondom het onderwerp klimaat gelden omdat de bestrijding van klimaatverandering een ingrijpende verandering van de status quo veronderstelt (Jylhä & Hellmer, 2020). Dit kan gaan om klimaatbeleid dat de leefomgeving van autochtone inwoners aantast, zoals door een ongewenste verstoring van het landschap wanneer windmolens worden geplaatst. Het kan ook gaan om een bedreiging van de huidige leefstijl van mensen, bijvoorbeeld doordat prijzen voor milieubelastende producten en diensten, zoals vlees of vliegvluchten, worden verhoogd en consumptiegedrag daardoor verandert. Zulke veranderingen moeten volgens de cultureel nativistische framing worden afgewend.

Tabel 2.1

Overzicht van de frametypen over klimaatverandering door populistische radicaal-rechtse politieke partijen, ingedeeld in categorieën en met vermelding van relevante auteurs

Categorie	Frametype	Relevante auteurs
Epistemologisch	Klimaat-bagatellisering	Han et al. (2017); Shehata en Hopmann (2012);
	Oorzaken-bagatellisering	Stecula en Merkley (2019); Schwörer en Fernández-Garcia (2023)
	Beleidsimpact-bagatellisering	
	Technocratiekritiek	Schwörer en Fernández-Garcia (2023)
Politiek	Anti-establishment	Schwörer en Fernández-Garcia (2023)
	Soevereiniteitsverlies	Böhmelt (2021); Buzogány and Mohamad-Klotzbach, (2021); Schwörer en Fernández-Garcia (2023)
	Elitecomplot	Schwörer en Fernández-Garcia (2023)
Economisch	Marktinterventie-afwijzing	Schwörer en Fernández-Garcia (2023); Farstad (2018)
	Kostenfocus	Schwörer en Fernández-Garcia (2023); O'Neill et al. (2015); Shehata en Hopmann (2012)
	Bestedingsprioriteiten	O'Neill et al. (2015)
	Industriebehoud	Schwörer en Fernández-Garcia (2023)
Cultureel	Leefomgevingsbescherming	Buzogány & Mohamad-Klotzbach (2021); Jylhä & Hellmer (2020)
	Leefstijlbescherming	

Noot. Bron: De indeling in specifieke frames komt niet direct voort uit de literatuur, maar is samengesteld voor de structurering van de data-analyse in dit onderzoek.

2.3. Theoretisch te verwachten ontwikkeling van populistisch radicaal-rechtse klimaatframing

Het empirische deel van dit onderzoek is gericht op het vaststellen hoe de framing van klimaatstandpunten door populistische radicaal-rechtse partijen zich manifesteert op verschillende momenten in de tijd, zodat kan worden vastgesteld hoe die framing zich heeft ontwikkeld in de periode 2006 tot 2023. De ontwikkeling van de framing door populistisch radicaal-rechtse partijen in het klimaatdebat is niet veel onderzocht, waardoor er weinig over bekend is. Bestaande onderzoeken over de framing van klimaatverandering zijn veelal kwantitatief van aard en hanteren bovendien andere indelingen van frames dan in dit onderzoek wordt gedaan. In deze paragraaf wordt ingegaan op de verwachtingen die wél te formuleren zijn op basis van de bestaande literatuur en hoe die verwachtingen zich verhouden tot dit onderzoek.

Dewulf et al. (2017, pp. 17-18) onderzochten de communicatie rondom klimaatverandering in de Nederlandse politiek vanaf eind jaren '70 tot en met 2016 en stellen vast dat de aandacht voor klimaatbeleid door de tijd heen sterk varieert. Zij identificeren 'triggering events' of 'focusing events' die tot een sterke toename van media- en publieke aandacht leiden. Dat geeft een impuls aan het debat over klimaatverandering doordat frames met technische termen verschuiven naar meer dramatische termen, waarmee het onderwerp politiseert. Dewulf et al. (2017, p. 17) zeggen daarover dat klimaatverandering hierdoor is veranderd van een technisch en wetenschappelijk gedefinieerd probleem in een politieke kwestie waarover brede publieke bezorgdheid bestaat. Hieruit volgt de verwachting dat de framing van klimaatverandering door de PVV in algemene zin zal zijn toegenomen door de tijd. Ondanks dat er geen sluitend bewijs is voor een verschuiving van de framing van populistisch radicaal-rechtse partijen, is bovendien te verwachten dat partijen zich uitlaten over de aspecten van een kwestie die leven in de samenleving. De politisering van klimaatverandering leidt er in die redenering toe dat populistisch radicaal-rechtse partijen zich minder zullen bedienen van epistemologische frames. Dat zou in lijn zijn met het onderzoek van Hiles en Hinnant (2014), waarin wordt gesteld dat klimaatsceptische partijen zich steeds minder vaak beroepen op wetenschappelijke onzekerheid van klimaatverandering. Het frame dat klimaatbeleid een negatieve

economische impact heeft, komt volgens onderzoek juist steeds vaker voor (Feldman et al., 2017; Stecula & Merkley, 2019).

Voorgaande duidt op een verschuiving van epistemologische naar economische frames. Mogelijk kunnen daaruit bredere verwachtingen worden opgemaakt, al dient te worden opgemerkt dat deze redenering niet door empirisch bewijs wordt ondersteund. Küppers (2024, p. 14) deelt klimaatsceptische frames onder in bewijs-, proces- en responsceptische frames. Het minder voorkomen van epistemologische frames zou Küppers duiden als een afname van bewijssceptische frames. Dat komt dus met dit onderzoek overeen en leidt niet tot aanvullende verwachtingen. Daarentegen zou de toenemende frequentie van economische frames mogelijk symbool kunnen staan voor een toename aan responsceptische frames in algemene zin. Dat wil zeggen dat ook andere responsceptische frames toenemen, wat volgens de indeling uit dit onderzoek gaat om de economische en culturele frames. Bovendien is niet uit te sluiten dat ter vervanging van de epistemologische frames ook de processceptische frames vaker worden aangewend. Dat zou gaan om de politieke frames in dit onderzoek.

Ten aanzien van de articulatie van frames door middel van frame-bridging is dit onderzoek vrijwel volledig exploratief. Het onderzoek van Damhuis (2023) laat zien dat populistisch radicaal-rechtse politici, waaronder specifiek Wilders, in tweets meerdere onderwerpen combineren. Echter, er is nooit eerder onderzoek gedaan naar de wijze waarop verschillende frames over klimaatverandering gecombineerd worden. Er zijn geen aanknopingspunten in de literatuur om verwachtingen op te baseren over hoe dat combineren eruitziet en hoe de combinaties zich ontwikkelen door de tijd.

3. Empirische strategie

In dit hoofdstuk wordt de wijze uitgewerkt waarop de centrale onderzoeksvraag is beantwoord. Daartoe worden achtereenvolgens de caseselectie, de data-analysemethode, de dataverzameling, de operationalisatie en de validiteit van het onderzoek toegelicht.

3.1. Caseselectie

Dit onderzoek richt zich op de framing van klimaatverandering door de PVV. Halperin en Heath (2020, pp. 237-239) onderscheiden drie strategieën voor het selecteren van cases: één case, enkele cases en veel cases. Allen hebben voordelen en limitaties, maar gezien de exploratieve aard van dit onderzoek is gekozen voor één case. Hoewel het ten koste gaat van de externe validiteit, biedt een single-casedesign de mogelijkheid om een diepgrondige analyse van de geselecteerde casus te maken (Symon & Cassell, 2012, p. 207; Halperin & Heath, 2020, pp. 237-239). Dit betekent dus dat in dit onderzoek is gekozen voor het onderzoeken van de framing van klimaatverandering door de PVV en niet bijvoorbeeld óók door andere populistisch radicaal-rechtse partijen. Dat neemt niet weg dat de resultaten uit dit onderzoek ook van toepassing kunnen zijn op andere populistisch radicaal-rechtse partijen in Europa. Later in dit hoofdstuk wordt dat van nadere toelichting voorzien.

Dit onderzoek hanteert een *embedded single-case design*, waarbij één case onderzocht met meerdere *units of analysis* (Yin, 2003, p. 384). De case is de framing van klimaatverandering door de gekozen partij in de periode 2006-2023 en de *units of analysis* zijn afzonderlijke frames uit verkiezingsprogramma's, debatten en tweets die door de PVV worden gehanteerd. Omdat de units of analysis ingebed zijn in een case binnen een bepaalde context, wordt gesproken van een *embedded single-case design* (Yin, 2003, p. 384). De context waarin deze frames worden gebruikt omvat zowel het specifieke document (verkiezingsprogramma, debat of tweet) waarin het frame gebruikt wordt, als de bredere context van de Nederlandse politiek, internationale klimatologische ontwikkelingen en grensoverschrijdende afspraken rondom klimaatverandering.

Voor dit onderzoek is gebruikgemaakt van een doelgerichte steekproeftrekking, waarbij onderzoekseenheden worden geselecteerd op basis van specifieke kenmerken (Boeije & Bleijenbergh, 2019, p. 57). De selectie van onderzoekseenheden bestaat in dit onderzoek uit de keuze voor een specifieke populistisch radicaal-rechtse partij en vervolgens uit de periode waarvan de framing door die partij wordt geanalyseerd en de specifieke verkiezingsprogramma's, debatten en tweets binnen die periode.

3.1.1. Selectie van een populistisch radicaal-rechtse partij

De keuze voor een populistisch radicaal-rechtse partij begint met de keuze voor een land waarin een partij actief is. Immers, een partij moet zich altijd verhouden tot het politieke discours en de ontwikkelingen op het gebied van klimaatverandering en -beleid die in dat land spelen. Dit onderzoek onderscheidt zich onder andere van eerdere onderzoeken door het meenemen van de meest recente periode zodat eventuele nieuwe ontwikkelingen van de framing zichtbaar worden. Daarom is gekozen voor een land waarbij de kans zo groot mogelijk is dat deze eventuele ontwikkelingen zich voordoen, namelijk Nederland. Dewulf et al. (2017, pp. 17-18) stellen namelijk dat het Nederlandse debat over klimaatverandering en klimaatbeleid vooroploopt in internationale vergelijking. Burck et al. (2023, p. 7) onderstrepen dit door te laten zien dat Nederland niet alleen een doorontwikkeld debat heeft over klimaatverandering, maar ten opzichte van andere Europese landen in 2024 ook vooroploopt met het implementeren van mitigerend klimaatbeleid. Nederland staat in de top drie van Europese landen op de zogenoemde *Climate Change Performance Index* (Burck et al., 2023, p. 7). Het vooruitstrevende Nederlandse beleid, leidt ertoe dat een verandering in de framing over klimaatverandering zich het meest waarschijnlijk voordoet in Nederland als die verbonden is met de bredere ontwikkeling van het klimaatdebat in een land.

Voor de selectie van een specifieke partij in Nederland is het allereerst van belang in kaart te brengen welke partijen als populistisch radicaal-rechts te typeren zijn. In dit onderzoek wordt daarvoor de definitie van Mudde gebruikt, die stelt dat bij populistisch radicaal-rechtse partijen sprake is van een combinatie van autoritarisme, populisme en nativisme (2014, p. 218). Omdat het onderzoek een vergelijking over de tijd omvat, waaronder de periode van 2018 tot en met 2023, zijn alleen partijen meegenomen die

bij de Tweede Kamerverkiezingen van 2017, 2021 en 2023 zetels behaalden. Dat is het geval voor de PVV en Forum voor Democratie (Rooduijn et al., 2023a; 2023b; Kiesraad, z.d.).

Voor het maken van een vergelijking van de framing over de tijd is het van belang dat de geselecteerde partij gedurende een lange periode heeft deelgenomen aan verkiezingen en zetels heeft behaald. Immers, alleen bij deelname aan verkiezingen wordt een verkiezingsprogramma geschreven en alleen met zetels in het parlement kan een partij deelnemen aan de debatten die in dit onderzoek worden onderzocht. In tabel 3.1 is een overzicht geschetst van de resultaten van Tweede Kamerverkiezingen waaraan is deelgenomen door de PVV en Forum voor Democratie. Om de framing van populistisch radicaal-rechts over de tijd te kunnen vergelijken, blijkt de PVV de meest geschikte optie. Die partij neemt sinds 2006 deel aan Tweede Kamerverkiezingen, terwijl dat voor Forum voor Democratie pas in 2017 voor het eerst het geval was. In tabel 3.1 is bovendien te zien dat de PVV sinds haar oprichting in 2006 niet alleen bij alle Tweede Kamerverkiezingen zetels behaalde, maar ook een constante machtsbasis heeft gehad – in elk geval getalsmatig. De partij is vanaf de tweede parlamentsverkiezing waaraan zij deelnam ten minste bij de top drie geëindigd van partijen met het grootste zetelaantal. Daarmee heeft de partij de mogelijkheid om een prominente plaats in het debat in te nemen en een stempel te drukken op het publieke debat omtrent klimaatverandering.

Tabel 3.1

Verkiezingsresultaat in zetelaantal en partijpositie van populistisch radicaal-rechtse partijen die zetels haalden bij de Tweede Kamerverkiezingen in 2017, 2021 en 2023

Partij	Verkiezingsjaar					
	2006	2010	2012	2017	2021	2023
PVV	9 (5 ^e)	24 (3 ^e)	15 (3 ^e)	20 (2 ^e)	17 (3 ^e)	37 (1 ^e)
FvD	/	/	/	2 (13 ^e)	8 (8 ^e)	3 (11 ^e)

Noot. Bron: Kiesraad (z.d.). Tussen haakjes de positie van de partij in Nederland in zetelaantal.

3.1.2. Selectie van specifieke databronnen

Om een zo compleet mogelijk beeld te krijgen, is in dit onderzoek de gehele periode van de eerste verkiezingsdeelname van de PVV in 2006 tot en met 2023 meegenomen. De frames die in dit onderzoek worden geanalyseerd, zijn afkomstig uit drie verschillende bronnen: verkiezingsprogramma's, Tweede Kamerdebatten en tweets. Het voordeel van verkiezingsprogramma's is dat partijen zich als het ware 'verplicht' voelen om op alle beleidsterreinen standpunten in te nemen, waardoor het aannemelijk is dat klimaatverandering in alle verkiezingsprogramma's aan de orde komt en daardoor vergeleken kan worden door de tijd. In debatten heeft een politicus meer keuzevrijheid voor onderwerpen, alhoewel interrupties in debatten een reactie op een bepaald onderwerp kunnen afdwingen. Tweets kennen een volledige vrijheid in onderwerpkeuze voor een politicus. Bovendien onderscheiden tweets zich van verkiezingsprogramma's en debatten doordat politici zich direct tot kiezers kunnen richten en ze een breder publiek bereiken, dat bovendien bestaat uit een groter gedeelte van de populistisch radicaal-rechtse achterban (Damhuis, 2020, pp. 62-63).

Selectie van verkiezingsprogramma's

De verkiezingsprogramma's van alle Tweede Kamerverkiezingen waaraan de PVV deelnam, zijn in het onderzoek meegenomen. In tabel 3.2 is weergegeven welke dat zijn.

Tabel 3.2

Geanalyseerde PVV-verkiezingsprogramma's voor Tweede Kamerverkiezingen

Verkiezingsjaar	Titel
2006	Verkiezingspamflet
2010	De agenda van hoop en optimisme
2012	Hún Brussel, óns Nederland
2017	Nederland weer van ons!
2021	Het gaat om u
2023	Nederland weer op 1

Noot. Bron: Documentatiecentrum Nederlandse Politieke Partijen (z.d.).

Selectie van debatten

Er zijn debatten geselecteerd waarin het onderwerp klimaat zoveel mogelijk aan bod komt, maar ook debatten die door de tijd heen vaker gevoerd worden zodat ze goed vergeleken kunnen worden. Dat wordt bemoeilijkt doordat het in specifieke klimaatdebatten door de tijd heen gaat over verschillende sub-onderwerpen. Een debat over verhoging van de dijken is bijvoorbeeld onvergelijkbaar met een debat over kernenergie of een debat over de invoering van een vliegtaks. Daarom is ervoor gekozen de analyse uit te voeren met de Algemene Politieke Beschouwingen. In die debatten zetten partijen de grote lijnen uit en zij in algemene zin over wat zij vinden van thema's als klimaatverandering. Doordat het debat jaarlijks terugkeert, is het geschikt voor vergelijking door de tijd heen. Daarbij wordt gekeken naar zowel de inbreng van de PVV als interrupties van de PVV en reacties van Wilders op interrupties van andere Kamerleden. In 2010, 2012 en 2017 vonden geen Algemene Politieke Beschouwingen plaats, omdat er geen missionaire regering was bij Prinsjesdag. In plaats daarvan vond een debat over de regeringsverklaring plaats, dat in dit onderzoek zal worden gebruikt voor deze jaren.

Selectie van tweets

Tot slot zijn in dit onderzoek tweets meegenomen die PVV-leider Wilders verstuurde. In het kader van de uitvoerbaarheid zijn eerst alleen de tweets opgenomen die hij in de laatste twee maanden voor Tweede Kamerverkiezingen verstuurde, in lijn met het onderzoek van Kriesi et al. (2012). Omdat dit slechts een zeer beperkt aantal nieuwe frames opleverde, namelijk drie, is er toch voor gekozen alle door Wilders verstuurde tweets mee te nemen tot en met het jaar 2023.

3.2. Dataverzameling

De data is verzameld door de verkiezingsprogramma's, debatten en tweets op frames over klimaatverandering te doorzoeken. De zes verkiezingsprogramma's zijn verkregen uit het Documentatiecentrum Nederlandse Politieke Partijen (DNPP, z.d.). Voor de verzameling van frames uit de Algemene Politieke Beschouwingen zijn de notulen van deze debatten gebruikt uit het digitale archief van de Tweede Kamer (Tweede Kamer der Staten-Generaal, z.d.). In totaal gaat het om achttien debatten. De tweets zijn verzameld door op de webpagina van Twitter een zoekopdracht in te

voeren waarbij alleen de tweets worden getoond die verstuurd zijn vanuit het account van Geert Wilders (@geertwilderspvv) sinds de registratie van zijn account in mei 2009 tot en met 2023. In totaal stuurde Wilders circa 23.000 tweets, die handmatig zijn doorzocht op frames over klimaatverandering.

Uit de verkiezingsprogramma's, debatten en tweets zijn frames geselecteerd. Zoals Bernhard en Kriesi (2019, p. 12) laten zien, wordt een nieuw frame gecodeerd wanneer een nieuwe kwestie aan bod komt. Zodoende kan de lengte van een frame variëren van een woordgroep tot een heel document. In dit onderzoek hebben frames de lengte van een zinsnede, een zin of een fragment bestaande uit meerdere zinnen. De frames die meegenomen zijn in dit onderzoek hebben betrekking op klimaatverandering in een ruime zin van het woord. Ook onderwerpen die ermee samenhangen, zoals de veronderstelde oorzaken van klimaatverandering of klimaatbeleid, maken onderdeel uit van de data. In totaal zijn er 292 frames uit de verschillende bronnen gekomen, waarvan 67 uit verkiezingsprogramma's, 85 uit debatten en 140 uit tweets. Bijlage 1 bevat een overzicht van alle geanalyseerde frames.

3.3. Data-analysemethode

Het doel van dit onderzoek is om vast te stellen hoe de PVV klimaatverandering frameet in de periode 2006-2023 en hoe de ontwikkeling van deze framing eruitziet. Daarvoor wordt een inhoudsanalyse toegepast op de frames die aan bod komen in de geselecteerde verkiezingsprogramma's en debatten (Bryman, 2016, p. 374). Met dit onderzoek wordt inzicht verkregen in een sociaal verschijnsel, namelijk de framing van klimaatverandering door populistisch radicaal-rechtse partijen, en sluit daarmee aan op kwalitatief onderzoek. Kwalitatieve onderzoeksmethoden worden namelijk ingezet om sociale verschijnselen te begrijpen en beschrijven, terwijl daarbij rekening gehouden kan worden met de context waarin dat verschijnsel zich voordoet (Van Thiel, 2015, p. 164).

Om de frames te analyseren, is gebruikt gemaakt van een specifiek soort contentanalyse, namelijk de frame-analyse. Daarbij worden frames afzonderlijk van elkaar geïnterpreteerd, maar met aandacht voor de politieke processen waarbinnen het frame plaats heeft (Entman, 1993; Cornelissen & Werner, 2014). De analyse van

frames bestaat uit twee delen. Eerst zijn de frames onderverdeeld in de categorieën die uit de literatuur naar voren kwamen en die in de operationalisatie nader worden toegelicht. Op basis daarvan is vastgesteld of er al dan niet sprake is van een getalsmatige verandering van de frames in de verschillende categorieën en zo ja, hoe die verandering eruitziet. Vervolgens – en daarop ligt de nadruk in dit onderzoek – is een inhoudsanalyse gemaakt van hoe de verschillende frames er precies uitzien en op welke manier ze worden ingezet in het debat. Verschillende typen frames kunnen ook aan elkaar gekoppeld worden, met zogeheten frame-bridging. Om te kunnen analyseren hoe dat gebeurt, wordt in gevallen waarin meerdere frames gecombineerd worden, het hele tekstfragment meermaals opgenomen in de dataset en met markering aangegeven dat sprake is van een combinatie. Vervolgens worden de frames onderstreept en afzonderlijk gecodeerd. Tot slot is bij de data-analyse nadrukkelijk aandacht voor eventuele frames die niet te categoriseren zijn volgens de indeling die reeds uit de literatuur naar voren komt. Op die manier missen geen frames en ontstaat een compleet beeld van de framing van klimaatverandering door de PVV.

3.4. Operationalisatie

Om de onderzoeksvraag te beantwoorden is het van belang eerst te bepalen wanneer tekst als een frame te identificeren is. Een losse uitspraak die informatie overbrengt, is nog geen frame, maar kan ook een statement zonder framing zijn. Lakoff (2004) stelt dat een statement als frame kan worden aangemerkt indien het is voorzien van enige vorm van betekenisgeving. Dat komt overeen met de definitie van framing die in dit onderzoek wordt gehanteerd, namelijk dat framing gaat over het presenteren van informatie op een wijze dat betekenis wordt gegeven aan een kwestie en de perceptie van die kwestie wordt gestuurd.

Om vast te stellen welke frames voorkomen, zijn alle frames die in dit onderzoek worden onderzocht in tabel 3.3 toegelicht en geïllustreerd met voorbeelden die voor dit onderzoek zijn opgesteld. Het is belangrijk nogmaals op te merken dat er mogelijk frames zijn die niet passen bij de beschreven frametypen, maar wel betrekking hebben op klimaatverandering. Hiervoor zal bij de datacollectie specifiek aandacht zijn op twee manieren. Ten eerste door een categorie 'overig' te hanteren voor frames die weliswaar bij een van de hoofdcategorieën passen (epistemologisch, politiek, etc.),

maar niet voldoen aan de omschrijving van een van de frametypen. Ten tweede worden frames die binnen geen van de categorieën passen gecodeerd in een aparte categorie 'overig'. In een tweede ronde van coderen worden deze frames nader geïdentificeerd. Alle frames die enig verband hebben met klimaatverandering zijn in de data-collectie meegenomen.

Alle frames over klimaatverandering die uit de bronnen naar voren komen, zijn gecodeerd door zowel de desbetreffende categorie als het frametype te noteren. Indien meerdere frames aan elkaar gekoppeld zijn en dus deel uitmaken van hetzelfde tekstfragment, is het gehele fragment meermaals in de dataset opgenomen omdat de frames zonder die context niet goed geïnterpreteerd kunnen worden. Bij de codering zijn de losse frames uit die fragmenten onderstreept. Het analyseren van de frame-bridging gebeurt na het coderen van alle frames door na te gaan tot welke categorieën uit tabel 3.3 de frames uit hetzelfde fragment behoren.

Tabel 3.3

Overzicht van frametypen over klimaatverandering door populistische radicaal-rechtse politieke partijen met toelichting en een voorbeeld, ingedeeld in categorieën

Frametype	Toelichting	Voorbeeld
<i>Epistemologisch</i>		
Klimaat-bagatellisering	Het in twijfel trekken van wetenschappelijk bewijs voor klimaatverandering, of het bagatelliseren van de ernst van klimaatverandering	Het klimaat verandert altijd en is bovendien niet bewezen.
Oorzaken-bagatellisering	Het in twijfel trekken van wetenschappelijk bewijs voor de oorzaken van klimaatverandering, of het bagatelliseren van die oorzaken	De mens is slechts voor een zeer klein deel van de CO2-uitstoot verantwoordelijk en die leidt niet eens tot klimaatverandering.
Beleidsimpact-bagatellisering	Het in twijfel trekken van wetenschappelijk bewijs voor de impact van klimaatbeleid, of het bagatelliseren van die impact	Het Nederlandse klimaatbeleid heeft een minimaal effect op klimaatverandering.
Technocratiekritiek	Het bekritisieren van technocratische besluitvorming	We moeten het klimaatbeleid niet laten opstellen door technocratische bestuurders en wetenschappers.
Overig epistemologisch		
<i>Politiek</i>		
Anti-establishment	Afzetten tegen standpunten van 'mainstream' politieke partijen, dit kan ook gaan om afzetten tegen staand beleid	We moeten af van het beleid van de linkse klimaatfanaten.
Soevereiniteitsverlies	Afzetten tegen het verlies aan nationale soevereiniteit die het gevolg zou zijn van supranationaal klimaatbeleid	We moeten af van het Europese klimaatbeleid, waarmee we onze autonome besluitvorming ondergraven.

Elitecomplot	Afzetten tegen een veronderstelde politieke en/of liberale elite (complottheorie)	De linkse elite dringt ons klimaatbeleid op waar het volk niet op zit te wachten.
Overig politiek		
<i>Economisch</i>		
Kostenfocus	Benadrukken van kosten of negatieve economische impact van klimaatbeleid	Klimaatbeleid kost enorm veel geld en zadelt huishoudens op met onbetaalbare kosten.
Bestedingsprioriteiten	Verkiezen van andere bestedingsmogelijkheden van belastinggeld dat voor klimaatbeleid gebruikt wordt	We moeten het geld dat wordt besteed aan klimaatbeleid eens uitgeven aan het verlagen van het eigen risico in de zorg.
Marktinterventie-afwijzing	Afzetten tegen staatsinterventie in de vrijemarkteconomie, zoals het doorvoeren van fiscale maatregelen in het klimaatbeleid	Het moet een keer klaar zijn met alle subsidies die worden besteed aan klimaatbeleid.
Industriebehoud	Afzetten tegen bedreigingen van bestaande industrieën en werkgelegenheid	Door klimaatbeleid worden onze boeren weggejaagd, dat moet stoppen.
Overig economisch		
<i>Cultureel</i>		
Leefomgevingsbescherming	Afzetten tegen bedreigingen van de bestaande leefomgeving	Het mooie Nederlandse landschap wordt verziekt door afschuwelijke windmolens.
Leefstijlbescherming	Afzetten tegen bedreigingen van de bestaande leefstijl	Klimaatbeleid maakt het onmogelijk om eens per jaar op vliegvakantie te gaan.
Overig cultureel		
<i>Overig</i>		

Noot. Bron: De indeling met bovenstaande categorieën en frametypen is voor dit onderzoek gemaakt, evenals de toelichting op de verschillende frames en de voorbeelden. Zie tabel 2.1 voor de bronvermelding per frametype.

3.5. Validiteit

In dit deel van de methodiek wordt ingegaan op de interne en externe validiteit van het onderzoek. De beperkingen daarvan door bepaalde methodologische keuzes komen aan bod, evenals de motivering van die keuzes. Daarnaast wordt beschreven op welke wijze invulling is gegeven aan de onderzoeksmethodiek om de beperkingen van de interne en externe validiteit te ondervangen.

3.5.1. Interne validiteit

De interne validiteit van dit onderzoek wordt gewaarborgd door het toepassen van frame-analyse op reeds bestaande bronnen, zoals uitgebrachte verkiezingsprogramma's, gevoerde debatten en eerder verstuurd tweets. Dit voorkomt dat de data wordt beïnvloed door reactiviteit, oftewel veranderingen in het onderzochte fenomeen als gevolg van de onderzoeksactiviteiten zelf (Boeije & Bleijenbergh, 2019, pp. 153-156). Echter, de validiteit van het onderzoek kan bedreigd worden door de oncontroleerbaarheid van de data-analyse door onderzoekers, zoals bij de selectie en ordening van onderzoeksgegevens (Boeije & Bleijenbergh, 2019, pp. 153-156). In dit onderzoek wordt deze bedreiging aangepakt door een gedetailleerde beschrijving van de methoden voor dataverzameling en -analyse. Bovendien zijn de geanalyseerde frames afkomstig uit openbaar toegankelijke bronnen. In het resultatenhoofdstuk worden citaten uit deze bronnen gebruikt om de verzamelde data zo transparant mogelijk weer te geven. Bij elk frame is de bron vermeld waaruit het citaat afkomstig is.

De keuze voor een casestudie draagt ook bij aan de interne validiteit, omdat de focus op één casus ruimte biedt voor een diepgaande analyse van die casus, met aandacht voor nuances en contextuele factoren die de framing kunnen beïnvloeden. De interne validiteit is groter wanneer het onderzoeksdesign uitgaat van één case dan wanneer meerdere cases worden geanalyseerd (Symon & Cassell, 2012, p. 207; Halperin & Heath, 2020, pp. 237-239). Binnen deze case is een zo breed mogelijke spreiding aan kanalen meegenomen waarlangs een politieke partij frames kan presenteren. Daarom is gekozen voor zowel formele bronnen, zoals verkiezingsprogramma's en Tweede

Kamerdebatten, als informele communicatiekanalen, zoals Twitter, waarop Wilders zijn frames over klimaatverandering direct aan zijn achterban voorlegt.

Dit onderzoek vergelijkt de framing door de PVV niet met die van andere populistisch radicaal-rechtse partijen, noch met partijen met een andere ideologie. Daardoor kan niet worden uitgesloten dat de ontwikkeling van de framing onafhankelijk is van de populistisch radicaal-rechtse ideologie. Dit doet echter geen afbreuk aan de interne validiteit, omdat het onderzoek niet gericht is op het vaststellen van een causaal verband tussen ideologie en framing. Het doel van het onderzoek is om de ontwikkeling van de framing van klimaatverandering door de PVV te beschrijven.

Ten slotte wordt de interne validiteit vergroot door binnen de case meerdere units of analysis te onderzoeken. Voor de PVV zijn alle frames uit de geselecteerde verkiezingsprogramma's en debatten verzameld en gezamenlijk geanalyseerd. Hierdoor wordt voorkomen dat frames die slechts een enkele keer gebruikt worden, onterecht worden gezien als een patroon in de framing van klimaatverandering door de PVV.

3.5.2. Externe validiteit

De keuze om de framing van klimaatverandering door de PVV te analyseren is mede ingegeven door de verwachting dat deze partij representatief is voor de framing door andere Europese populistisch radicaal-rechtse partijen. Dit komt doordat de PVV actief is binnen het Nederlandse politieke systeem, waar het debat over klimaatverandering al in een zeer vroeg stadium veel aandacht kreeg. Hierdoor heeft dit debat een significante ontwikkeling doorgemaakt en is het mitigatiebeleid relatief vooruitstrevend (Dewulf et al., 2017, pp. 17-18; Burck et al., 2023, p. 7). Andere populistisch radicaal-rechtse partijen in Nederland en Europa zouden hun framing mogelijk op een vergelijkbare wijze kunnen aanpassen als de ontwikkelingen omtrent klimaatverandering en het debat daarover op een vergelijkbare manier verlopen.

Dit betekent niet dat de resultaten uit dit onderzoek één-op-één toepasbaar zijn op andere populistisch radicaal-rechtse partijen. Het onderzoek maakt immers gebruik van een single case design en, hoewel populistisch radicaal-rechtse partijen

ideologische overeenkomsten hebben, onderscheiden ze zich op verschillende punten van elkaar. Dit komt onder andere doordat de partijen in verschillende politieke contexten opereren. Bovendien blijkt uit de literatuur over de houding van populistisch radicaal-rechtse partijen tegenover klimaatverandering dat er aanzienlijke verschillen zijn in de mate waarin deze partijen aandacht besteden aan het onderwerp en zich erover uitspreken (Farstad, 2018, p. 703). Omwille van de uitvoerbaarheid en interne validiteit van het onderzoek is gekozen voor een partij die zich uitspreekt over het onderwerp klimaatverandering, omdat anders geen framing beschikbaar zou zijn om te analyseren (Schwörer & Fernández-Garcia, 2023, p. 20). Dit betekent echter voor de generaliseerbaarheid dat andere partijen mogelijk minder frames over klimaatverandering presenteren dan de PVV doet.

Dit onderzoek biedt dus aanknopingspunten voor de framing van klimaatverandering door andere populistisch radicaal-rechtse partijen dan de PVV, maar geen zekerheden dat de ontwikkeling van die framing vergelijkbaar is met die van de PVV. Om die reden is de methodologie in dit onderzoek uitgebreid beschreven, zodat het eenvoudig te repliceren is bij andere Nederlandse en Europese populistisch radicaal-rechtse partijen.

4. Resultaten

In dit hoofdstuk worden de empirische deelvragen beantwoord. Dat betekent dat eerst de verscheidenheid aan frames in kaart is gebracht die de PVV hanteert ten aanzien van klimaatverandering. Daarna wordt dieper ingegaan op de wijze waarop de PVV die frames articuleert en de rol die het combineren van verschillende frametypen daarbij speelt. Tot slot volgt een analyse van de ontwikkeling van de verschillende frames over klimaatverandering gedurende de periode 2006-2023. Daarbij wordt ingegaan op elementen van de framing die constant blijven en die juist veranderen.

4.1. Verscheidenheid aan frames

Om de ontwikkeling van de framing van klimaatverandering door de PVV te begrijpen, is het allereerst van belang te weten welke frames zij gebruiken. Om tot een analyse van die ontwikkeling door de tijd te komen, is het essentieel structuur aan te brengen in de veelheid aan frames die de PVV hanteert. Daarom worden in dit onderzoek frames die een vergelijkbaar beeld neerzetten van klimaatverandering gegroepeerd. Ook worden deze 'frametypen' vervolgens thematisch ingedeeld naar de aard van het frame, die epistemologisch, politiek, economisch of cultureel kan zijn. Bovendien is bij de analyse rekening gehouden met frames over klimaatverandering die niet bij één van de categorieën onder te brengen zijn.

Hieronder volgt een uiteenzetting van de wijze waarop de PVV de verschillende frametypen invult, gestructureerd langs de verschillende thematische categorieën die in dit onderzoek onderscheiden zijn. Dit wordt gedaan door frames te citeren uit de verkiezingsprogramma's en debatten. Hierbij is het van belang op te merken dat in veel gevallen verschillende frametypen en -categorieën gecombineerd worden. Om aan de rijkheid van de citaten tegemoet te komen, wordt het tekstfragment in zijn geheel genoemd, maar wordt het betreffende frame onderstreept. Het is mogelijk dat de niet-onderstreepte gedeelten van fragmenten andere frames bevatten. Losse frames, die dus geen onderdeel uitmaken van een combinatie, worden niet onderstreept. In hoofdstuk 4.2 wordt dieper ingegaan op de rol van het combineren van frametypen bij het articuleren van frames over klimaatverandering door de PVV.

In totaal zijn in dit onderzoek 292 frames geanalyseerd, die onderdeel uitmaken van 154 tekstfragmenten. Hieronder volgt een systematische analyse van de framing van klimaatverandering door de PVV in de periode 2006-2023. Dat gebeurt langs de lijnen van de categorieën die in dit onderzoek worden aangehouden: eerst epistemologische, daarna politieke, economische en culturele framing. Aan het eind volgt een overzicht van het aantal keer dat verschillende frametypen voorkomen en dus ook de verdeling over de categorieën.

4.1.1. Epistemologische framing van klimaatverandering door de PVV

De epistemologische frames die door de PVV gebruikt worden, komen overeen met de theoretische verwachtingen. Alle frames zijn ingedeeld bij de frametypen die uit de literatuur naar voren kwamen; er zijn geen frames die bij geen enkel epistemologisch frametype passen. De frametypen zijn overzichtelijk weergegeven in tabel 4.1 en voorzien van de toelichting uit de operationalisatie. Daarna volgt een nadere toelichting op het gebruik van de verschillende epistemologische frametypen door de PVV aan de hand van citaten uit de verkiezingsprogramma's, debatten en tweets.

Tabel 4.1

Overzicht van de epistemologische frametypen

Frametype	Toelichting
Klimaat-bagatellisering	Het in twijfel trekken van wetenschappelijk bewijs voor klimaatverandering, of het bagatelliseren van de ernst van klimaatverandering
Oorzaken-bagatellisering	Het in twijfel trekken van wetenschappelijk bewijs voor de oorzaken van klimaatverandering, of het bagatelliseren van die oorzaken
Beleidsimpact-bagatellisering	Het in twijfel trekken van wetenschappelijk bewijs voor de impact van klimaatbeleid, of het bagatelliseren van die impact
Technocratiekritiek	Het bekritisieren van technocratische besluitvorming

Klimaat-bagatellisering

De PVV benadrukt dat klimaatverandering minder ernstig is dan hoe andere politici zich erover uitlaten. Wilders doet dat door klimaatverandering te ridiculiseren in korte bijzinnen. Vaak verwijst hij daarbij naar de woorden of daden van andere politici. Dit valt onder het frametype *klimaat-bagatellisering*.

'Het rijk van Balkenende is een koninkrijk van twee Nederlanden. Aan de ene kant onze elite (...) van de waaninnige klimaathysterie.'

- Frame 3, APB¹ 2008

'Het linkse project van (...) de klimaatwaanin.'

- Frame 6, APB 2008

In andere gevallen waarin de PVV dit frametype toepast, wijdt de partij er meer woorden aan en wordt beeldspraak ingezet.

'Wie echt denkt dat alle ijsberen tegenwoordig zwemmen, moet zijn eigen sprookjes financieren.'

- Frame 26, DR 2010

In andere gevallen van *klimaat-bagatellisering* gaat de framing verder dan het ridiculiseren van klimaatverandering, doordat expliciet vraagtekens worden gezet bij de wetenschappelijke bewijzen voor het bestaan van klimaatverandering.

'We moeten stoppen met paniek over de opwarming van de aarde en stoppen met het geven van geld aan een onbewezen klimaathype.'

- Frame 15, VP 2010

Het betwisten van feiten over klimaatverandering gaat ook samen met het aanvoeren van alternatieve (kennis)autoriteiten, die stellen dat voor het hebben van zorgen over klimaatverandering geen aanleiding is.

¹ Bij het aanduiden van de bron van een frame wordt de afkorting 'VP' gebruikt voor verkiezingsprogramma, 'APB' voor Algemene Politieke Beschouwingen, 'DR' voor debat over de regeringsverklaring en 'TW' voor een tweet.

'Stijgt de zeespiegel sneller? Nee. Moeten we ons zorgen maken? Nee. Zijn we veilig? Ja. Geen enkele reden voor paniek! Aldus Deltacommissaris Peter Glas. Dus schei uit met die klimaatbangmakerij!'

- Frame 92, TW 2019

In een enkel geval, in het verkiezingsprogramma van 2021, ontkent de PVV het bestaan van een klimaatcrisis expliciet. Het dient opgemerkt te worden dat het ontkennen van een klimaatcrisis niet hetzelfde is als het ontkennen van klimaatverandering, wat de PVV geen enkele keer doet.

'Ons prachtige landschap wordt kapotgemaakt onder het mom van een niet-bestaande 'klimaatcrisis'.

- Frame 139, VP 2021

In sommige gevallen erkent de PVV klimaatverandering weliswaar, maar zet het die verandering in een historisch perspectief om de huidige staat van het klimaat op die manier te bagatelliseren.

'Het klimaat verandert altijd al, al eeuwenlang.'

- Frame 237, VP 2023

Oorzakenbagatellisering

Het frametype *oorzaken-bagatellisering* komt alleen voor in de framing van klimaatverandering wanneer de PVV de menselijke invloed op het klimaat ontkent, of stelt dat die invloed zo gering is dat het geen fundamentele oorzaak van klimaatverandering kan zijn.

'Het milieu kun je beïnvloeden, het klimaat niet.'

- Frame 23, VP 2010

'De mens is verantwoordelijk voor slechts een paar procent van alle CO2 in de atmosfeer. Het is dan ook een illusie dat de mens het klimaat wezenlijk zou kunnen beïnvloeden.'

- Frame 127, VP 2021

Beleidsimpact-bagatellisering

Het epistemologische verhaal van de PVV kenmerkt zich niet alleen door framing over klimaatverandering en de oorzaken ervan, maar ook door het bagatelliseren van klimaatbeleid. In sommige gevallen wordt *beleidsimpact-bagatellisering* ingevuld doordat de PVV benadrukt dat een beperkte mate van klimaatmitigatie kan worden bereikt met Nederlands klimaatbeleid.

'Het Nederlandse klimaatbeleid leidt tot een mindere opwarming van de aarde van slechts 0,00007 graden: óók verwaarloosbaar. Maar toch is CO2 tot 'de grote vijand' verklaard. De obsessieve, verregaande strijd tegen CO2-uitstoot vertoont inmiddels dictatoriale trekjes.'

- Frame 129, VP 2021

Bovendien stelt de PVV dat het terugdringen van vervuilende activiteiten in Nederland een waterbed-effect zal hebben doordat het leidt tot een toename van diezelfde activiteiten in het buitenland.

'Maar we stoppen met de hysterische reductie van CO2, waarmee we als klein landje ten onrechte denken het klimaat te kunnen "redden". Nederland is verantwoordelijk voor nog geen half procent van de totale mondiale CO2-uitstoot. In antwoord op vragen van de PVV gaf de minister toe dat zijn klimaatpakket met 122 maatregelen zou leiden tot een mindere opwarming van de aarde van slechts 0,000036 graden. Wat Nederland hiermee aan CO2 bespaart, wordt door China volledig tenietgedaan in minder dan één dag.'

- Frame 125, VP 2023

In veel gevallen van *beleidsimpact-bagatellisering* gaat de PVV minder specifiek in op de precieze impact van klimaatbeleid, zoals in de voorbeelden hierboven, maar stelt de partij toch dat beleid geen of te weinig effect zal hebben op het beperken van klimaatverandering. Soms spreekt de PVV in dit kader over klimaatbeleid in algemene zin en andere keren over specifieke beleidsmaatregelen.

'We moeten geen 28 miljard aan klimaat uitgeven met nul effect terwijl onze mensen hun boodschappen niet meer kunnen betalen. Investeer slim in klimaatadaptatie dat is goedkoper en verantwoord!'

- Frame 292, TW 2023

'Minder mensen willen hun woning van het gas afhaken. Terecht! Want van het gas af is onzinnig, onbetaalbaar en onverstandig. In Duitsland krijg je zelfs een dikke premie als je overstapt óp gas. Kappen met die klimaatwaanzen.'

- Frame 87, TW 2019

Dan zijn er nog gevallen van *beleidsimpact-bagatellisering* waarin minder expliciet naar klimaatbeleid of de impact daarvan wordt verwezen. Dat gaat veelal om frames waarin wordt gesproken van 'klimaathysterie', 'klimaatwaanzen' of andere woorden van die strekking. Dezelfde bewoording wordt gebruikt in sommige *klimaat-bagatellisering* frames. De typering is zo toegepast dat dergelijke woorden bij het uitblijven van verdere context als *klimaat-bagatellisering* zijn bestempeld. In veel gevallen wordt echter in hetzelfde tekstfragment ook verwezen naar de kosten of verantwoordelijke politici, wat veronderstelt dat een frame toch betrekking heeft op klimaatbeleid en dus *beleidsimpact-bagatellisering* is.

'8 tot 21 miljard euro per jaar. 30 jaar lang. Aan klimaathysterie. Mag de burger gaan betalen. WAANZEN!'

- Frame 46, TW 2017

'Het EP heeft een resolutie aangenomen waarin het zich uitspreekt VOOR de Green Deal van meer dan duizend miljard euro. VOOR hebben gestemd: GL, PvdA, D66, CDA, VVD, 50+. Ze hebben ons uitgeleverd aan de klimaatwaanzen van Timmermans. Sukkels.'

- Frame 112, TW 2020

Technocritiek

Tot slot wordt het epistemologische PVV-verhaal over klimaatverandering gevuld met *technocritiek*. Dat doet de partij door de kennis van experts en bestuurders in twijfel te trekken, onder andere door te stellen dat hun inhoudelijke kennis ondergeschikt is aan een veronderstelde volkswil of door te wijzen op het niet uitkomen van eerder prognoses van klimaatverandering.

'We worden bestuurd door technocraten met een voorliefde voor (...) klimaatgekte, die geen idee hebben welke zorgen en problemen gewone mensen in het land hebben.'

- Frame 53, APB 2020

'Al tientallen jaren worden we bang gemaakt voor klimaatverandering. Hoewel de voorspelde rampscenario's – over de wereld die zou vergaan – door de jaren heen steeds extremer werden, is geen daarvan ooit uitgekomen.'

- Frame 122, VP 2023

4.1.2. Politieke framing van klimaatverandering door de PVV

De politieke frames die door de PVV gebruikt worden, komen overeen met de theoretische verwachtingen. Alle frames zijn ingedeeld bij de frametypen die uit de literatuur naar voren kwamen; er zijn geen frames die bij geen enkel politiek frametype passen. De frametypen zijn overzichtelijk weergegeven in tabel 4.2 en voorzien van de toelichting uit de operationalisatie. Daarna volgt een nadere toelichting op het gebruik van de verschillende politieke frametypen door de PVV aan de hand van citaten uit de verkiezingsprogramma's, debatten en tweets.

Tabel 4.2

Overzicht van de politieke frametypen

Frametype	Toelichting
Anti-establishment	Afzetten tegen standpunten van 'mainstream' politieke partijen, dit kan ook gaan om afzetten tegen staand beleid
Elitecomplot	Afzetten tegen een veronderstelde politieke en/of liberale elite (complottheorie)
Soevereiniteitsverlies	Afzetten tegen het verlies aan nationale soevereiniteit die het gevolg zou zijn van supranationaal klimaatbeleid

Anti-establishment

Frames met een politiek karakter kunnen worden toegepast op alle beleidsterreinen, dus ook op klimaatverandering. Door het gebruiken van politieke frames laat de PVV zien hoe de partij zich verhoudt tot andere politieke actoren. Met *anti-establishment* frames zet Wilders zich vaak af tegen politici en partijen die zich uitspreken voor klimaatbeleid dat de PVV afkeurt.

'Van SP tot VVD en van PvdA tot CDA: allemaal besteden ze in deze crisistijd liever geld aan de EU, klimaat, Afrika en asielzoekers dan aan onze economie en de zorg in Nederland. Dat u het weet! Alleen FvD en Van Haga steunde mijn motie.'

- Frame 120, TW 2020

Met dit frametype richt de PVV zich ook wel specifiek op politici en partijen met een links-progressieve ideologie. Soms door specifieke politici of partijen te noemen, door te stellen dat klimaatbeleid een linkse hobby is of door te verwijzen naar de steun van links voor specifieke klimaatmaatregelen.

'Geen geld meer voor onzinnige linkse hobby's, maar méér geld in de portemonnee van onze mensen.'

- Frame 77, VP 2021

'PVV wil geen verdriedubbeling van lelijke linkse milieumormels (windmolens) die op subsidie draaien en het hele landschap verpesten!'

- Frame 29, TW 2011

In andere gevallen richten de *anti-establishment* frames van de PVV zich op het afzetten tegen de regering. Dat kan direct gericht zijn op de bewindspersonen die deel uitmaken van de regering of op het beleid waarvoor zij verantwoordelijk zijn.

'Als je je miljarden kostende klimaatplannen koste wat kost doordramt en zelfs nog een tandje bij zet, dan ben je niet meer dan een klimaatpsychopaat. Jetten is een klimaatpsychopaat.'

- Frame 102, APB 2022

'Het kabinet keek tevreden toe hoe mensen minder gingen douchen, want dat was toch geweldig voor het klimaat. Ze hebben in vak-K geen idee, geen idee van wat normale mensen meemaken. Je leest de meest schrijnende verhalen van mensen die zeggen bijna niets meer te eten te hebben doordat hun geld op is.'

- Frame 112, APB 2022

Elitecomplot

Het afzetten tegen linkse of regerende politici kan zich ook uiten in een *elitecomplot*, waarbij de PVV veronderstelt dat er sprake is van een elite die erop uit is om

klimaatbeleid door te voeren tegen de wil van 'het volk'. Bij dit frametype wordt vaak de suggestie gewekt dat die elite naast het implementeren van klimaatbeleid ook andere doelen nastreeft, zoals het verhogen van belastingen of het monddood maken van mensen met een andere mening. Dit zou de veronderstelde elite doen uit eigenbelang.

'Mensen met een onwelgevallige mening worden niet meer beschermd door de vrijheid van meningsuiting, maar moeten verplicht meedraaien in de politiek correcte dictatuur van de links-liberale meerderheid. En iedereen die dat niet doet, is vogelvrij verklaard. (...) krijgt het leger op zich afgestuurd, omdat ze hun vak als hardwerkende boer en boerin willen beschermen tegen de klimaat- en stikstofterreur.'

- Frame 100, APB 2020

'Zij worden ook in de steek gelaten door links Nederland, juist door links Nederland. Links Nederland wil (...) de burger laten opdraaien voor hun klimaatwaan. Maar ze zorgen wel goed voor zichzelf, zoals de nieuwe lijsttrekker van GroenLinks, de heer Timmermans.'

- Frame 256, APB 2023

De elite waar de PVV zich tegen afzet bestaat in de voorbeelden hierboven uit politici, maar kan ook bestaan uit andere actoren, zoals milieu- of mediaorganisaties. De PVV verwijt deze organisaties onderdeel uit te maken van een *elitecomplot* of de plannen van een links-liberale elite te faciliteren.

'De gesubsidieerde milieubeweging moet steeds nieuwe zaken verzinnen om ons bang te maken om zo hun subsidiestroom in stand te houden. Daarbij worden ze steeds geholpen door hun trawanten bij de staatsomroep. Zo hobbelen we van 'zure regen', 'gat in de ozonlaag' naar de Brent Spar-affaire. De laatste hype heet global warming'

- Frame 9, VP 2010

Soevereiniteitsverlies

Tot slot zet de PVV zich met politieke framing af tegen *soevereiniteitsverlies*. Dat gaat erover dat het Nederlandse parlement geen inspraak heeft over klimaatbeleid dat wordt opgelegd door de Europese Unie of andere internationale instituties. De PVV benoemt expliciet het verlies van nationale soevereiniteit over de besluitvorming bij het Europese klimaatbeleid. Dat combineert de PVV met kritiek op degenen die verantwoordelijk zijn voor het opgeven van deze nationale soevereiniteit.

'We moeten ook onze nationale soevereiniteit terugpakken. Weer de baas worden over onze eigen grenzen, geld en wetten. We willen geen dictaten meer van ongekozen eurocommissarissen over klimaat of stikstof.'

- Frame 234, VP 2023

'Hun activistisch pamflet [het regeerakkoord van Rutte IV] heeft meer weg van een soort nationale zelfmoordbrief. Ons geld, onze soevereiniteit en onze cultuur worden collectief de grens over gegooid.'

- Frame 150, APB 2021

4.1.3. Economische framing van klimaatverandering door de PVV

De economische frames die door de PVV gebruikt worden, komen overeen met de theoretische verwachtingen. Alle frames zijn ingedeeld bij de frametypen die uit de literatuur naar voren kwamen; er zijn geen frames die bij geen enkel economisch frametype passen. De frametypen zijn overzichtelijk weergegeven in tabel 4.3 en voorzien van de toelichting uit de operationalisatie. Daarna volgt een nadere toelichting op het gebruik van de verschillende economische frametypen door de PVV aan de hand van citaten uit de verkiezingsprogramma's, debatten en tweets.

Tabel 4.3

Overzicht van de economische frametypen

Frametype	Toelichting
Kostenfocus	Benadrukken van kosten of negatieve economische impact van klimaatbeleid
Bestedingsprioriteiten	Verkiezen van andere bestedingsmogelijkheden van belastinggeld dat voor klimaatbeleid gebruikt wordt
Marktinterventie-afwijzing	Afzetten tegen staatsinterventie in de vrijemarkteconomie, zoals het doorvoeren van fiscale maatregelen in het klimaatbeleid
Industriebehoud	Afzetten tegen bedreigingen van bestaande industrieën en werkgelegenheid

Kostenfocus

In de economische framing van klimaatverandering richt de PVV haar pijlen op de kosten van klimaatbeleid. Een versie van het *kostenfocus*-frame benadrukt simpelweg de hoeveelheid belastinggeld die aan klimaatbeleid besteed wordt, al dan niet aangevuld met de expliciete vermelding dat dit bedrag te hoog is. In sommige gevallen wordt geen bedrag genoemd, maar enkel gesteld dat de kosten van klimaatbeleid te hoog zijn. In onderstaand voorbeeld is dat wel het geval.

'Meneer Rutte, wie vertegenwoordigt u eigenlijk? U vertegenwoordigt de Nederlander allang niet meer. Het is ook niet te geloven dat u in deze tijd 7 miljard voor klimaat uitgeeft.

- Frame 154, APB 2021

Een andere variant van een frames met *kostenfocus* benadrukt niet de overheidsuitgaven, maar de kosten die burgers hebben door klimaatbeleid. In sommige gevallen gaat dat verder dan de beschrijving van de kosten van klimaatbeleid en de conclusie dat die kosten hoog zijn, door te verwijzen naar de concrete consequenties van deze kosten voor burgers. Soms is deze framing gericht op klimaatbeleid in algemene zin, andere keren op specifieke beleidsmaatregelen.

'Gewone mensen confronteren Koning met klimaatwaanin kabinet: "Waar halen mensen nog eens 15.000 euro vandaan?" Ze kunnen nu al vaak nauwelijks hun hypotheek betalen.

- Frame 56, TW 2018

'Nu al leven honderdduizenden huishoudens in energiearmoede: zij kunnen de energierekening nauwelijks tot niet meer betalen en zitten vaak letterlijk op de bank te rillen van de kou. Energie is een basisbehoefte, maar door de klimaatwaanin is er een peperduur luxeproduct van gemaakt. De PVV kiest voor een fors lagere, betaalbare energierekening: we stoppen met de geldverslindende energietransitie en verlagen de energielasting.'

- Frame 143, APB 2021

Bestedingsprioriteiten

Bovenstaande focus op de kosten van klimaatbeleid wordt in veel gevallen gecombineerd met het schetsen van alternatieve bestedingsmogelijkheden. Het

benadrukken van *bestedingsprioriteiten* is populistische framing, waarbij ten minste geïnsinueerd wordt dat het volk een andere besteding van dat budget zou verkiezen.

'Er is ook geen meerderheid van de bevolking die zegt dat er meer geld naar klimaat en stikstofbeleid moet dan naar koopkrachtherstel. Toch gebeurt het.'

- Frame 192, APB 2022

De PVV doet in de framing van *bestedingsprioriteiten* verschillende voorstellen hoe het geld beter besteed kan worden, zoals aan de zorg of politie. Dit gaat om investeringen in publieke organisaties en lastenverlichtingen voor burgers. In sommige gevallen noemt Wilders enkel de sector waaraan geld besteed zou kunnen worden, andere keren specifieke maatregelen.

'Die 7 miljard voor klimaat hebben wij al anders besteed. Die hebben wij al besteed door voor 5 miljard de huren te verlagen, door de energierekening te verlagen door de energiebelasting te verlagen, en door het eigen risico te verlagen. Dat doen wij voor de mensen thuis met een percentage waardoor het 5 miljard kost. Dan hebben we nog 2 miljard over. Daarvan besteden we 1 miljard aan de zorg en 1 miljard aan de politie. Die 7 miljard hebben wij dus al besteed.'

- Frame 155, APB 2021

'Precies zoals de #PVV het wil! Stoppen met tientallen miljarden uitgeven aan stikstof, klimaat, ontwikkelingshulp enz en dat geld besteden om voor mensen de huren te verlagen, de btw op boodschappen en energie te verlagen en het eigen risico te schrappen!

- Frame 290, TW 2023

In andere gevallen heeft de PVV het niet over extra lastenverlichtingen, maar juist over het terugdraaien van voorgenomen bezuinigingsmaatregelen. Daarvoor kan volgens de partij het geld worden gebruikt dat nu aan klimaatbeleid wordt besteed. In onderstaande citaten is te zien dat de framing van *bestedingsprioriteiten* ook impliciet kan zijn, door de uitgaven aan klimaat en alternatieve bestedingsmogelijkheden naast elkaar te zetten, zonder expliciet te benoemen dat het geld herverdeeld moet worden.

'Dit is het kabinet Klaver/Kaag. Rutte was blijkbaar niet bij de onderhandelingen maar op vakantie. Méér immigratie, méér asiel, méér klimaat- en stikstofgekkigheid, méér geld voor ontwikkelingshulp. En bijna €5 mrd structurele bezuinigingen op de zorg. Schande!'

- Frame 174, TW 2021

'60 miljard euro reserveren voor stikstof en klimaat, en gepensioneerden tegelijkertijd 1000 euro afpakken is onbeschoft en onnodig. Dit kabinet Rutte 4 had er nooit mogen komen en moet zsm weer weg.'

- Frame 198, TW 2022

Een opvallend frame dat onder het type *bestedingsprioriteiten* valt, uitte Wilders in een tweet in 2023. Enerzijds zet hij de klimaatuitgaven tegenover de bestaanszekerheid van burgers, dat is vergelijkbaar met eerder genoemde citaten. Echter, dan stelt Wilders voor om te investeren in klimaatadaptatie. Daarmee lijkt hij zich alleen af te zetten tegen mitigatiebeleid en niet klimaatbeleid in het algemeen.

'We moeten geen 28 miljard aan klimaat uitgeven met nul effect terwijl onze mensen hun boodschappen niet meer kunnen betalen. Investeer slim in klimaatadaptie dat is goedkoper en verantwoord!'

- Frame 291, TW 2023

Marktinterventie-afwijzing

Naast het benadrukken van de kosten en alternatieve bestedingsmogelijkheden van klimaatbeleid, richt de PVV zich ook op een specifieke vorm van overheidsuitgaven, namelijk subsidies. Deze *marktinterventie-afwijzing* is met name gericht op het subsidiëren van de opwekking van windenergie. Ook richt deze kritiek zich op subsidieregelingen voor verduurzaming die nog altijd een aanzienlijke investering van burgers vereisen. In die gevallen richt de kritiek zich er specifiek op dat de subsidies niet in gelijke mate voor iedereen toegankelijk zijn.

'Nu wordt op veel plaatsen in Nederland het mooie traditionele Hollandse landschap verstoord met windmolens die niet op wind draaien, maar op subsidie. U betaalt, zij draaien.'

- Frame 22, VP 2010

'We zitten in al deze ellende door het gedrag van de elite van D66. D66'ers hebben allemaal geen last van dit beleid. Het zijn juist de D66'ers die subsidie krijgen om een Tesla te kopen, om zonnepanelen op het dak te zetten, om een warmtepomp te plaatsen. Dat krijgen ze allemaal met subsidies die de gewone man betaalt. Zij hebben geen last van het beleid van minder gas of van de hoge gasprijs. Zij hebben allemaal die Tesla's, die zonnepanelen en die warmtepomp gesubsidieerd gekregen. Maar dat geldt niet voor het gewone volk. Het gewone volk dat gisteren boe stond te roepen woont gewoon in een volksbuurt, in een volkswijk, in een vaak slecht geïsoleerde en tochtige woning. Zij kunnen dat allemaal niet betalen, ondanks de subsidies. Zij betalen die vette gasprijs. Als je dan het lef hebt om, terwijl de Nederlander in de pijn zit en de Nederlander zijn rekening niet meer kan betalen, gewoon door te gaan en te zeggen "we doen nog een stukje extra; we gaan daar nog mee door", dan ben je fout bezig en dan ben je — ik heb het al gezegd, ik zal het niet herhalen — een klimaatpsychopaat.'

- Frame 181, APB 2022

Industriebehoud

Tot slot gebruikt de PVV economische framing van klimaatbeleid die stelt dat het voeren van klimaatbeleid ertoe leidt dat industrieën in hun traditionele vorm onder druk komen te staan. Deze frames over *industriebehoud* richten zich met name op de landbouw- en luchtvaartsector.

'De gesubsidieerde milieubeweging draagt er aan bij dat wij in Nederland straks geen gloeilampen meer kunnen kopen. Hele beroepsgroepen worden door de milieulobby in de problemen gebracht. Onze mosselvisserij, bij uitstek het symbool van Hollands ondernemerschap en traditie, zijn finaal aan banden gelegd. Vissers wordt het werken onmogelijk gemaakt door allerlei vreemde EU-maatregelen.'

- Frame 18, VP 2010

'De EU heeft nog vele nachtmerries voor ons in petto: Er zijn de knettergekke CO2-maatregelen, die een ramp zijn voor Schiphol en de KLM en voor onze industrie.'

- Frame 31, VP 2012

4.1.4. Culturele framing van klimaatverandering door de PVV

De culturele frames die door de PVV gebruikt worden, komen overeen met de theoretische verwachtingen. Alle frames zijn ingedeeld bij de frametypen die uit de literatuur naar voren kwamen; er zijn geen frames die bij geen enkel cultureel

frametype passen. De frametypen zijn overzichtelijk weergegeven in tabel 4.4 en voorzien van de toelichting uit de operationalisatie. Daarna volgt een nadere toelichting op het gebruik van de verschillende culturele frametypen door de PVV aan de hand van citaten uit de verkiezingsprogramma's, debatten en tweets.

Tabel 4.4

Overzicht van de culturele frametypen

Frametype	Toelichting
Leefomgevingsbescherming	Afzetten tegen bedreigingen van de bestaande leefomgeving
Leefstijlbescherming	Afzetten tegen bedreigingen van bestaande leefstijl

Leefomgevingsbescherming

De culturele frames over klimaatverandering door de PVV gaan in de eerste plaats over *leefomgevingsbescherming*. Dat uit zich vaak in de afwijzing van horizonvervuiling door de plaatsing van windturbines en andere klimaatmaatregelen die het 'traditionele' Nederlandse landschap veranderen.

'Toch gaat de overheid maar door met het plaatsen van die gedrochten in ons mooie Nederlandse landschap. Bijvoorbeeld in Groningen bij de N33, in de Drentse Veenkolonie, op mooie plekken in Friesland, bij Urk. Overal staan ze te zoeven. Ze verpesten het landschap en kosten ook nog eens handenvol geld.'

- Frame 38, VP 2012

'Tegelijkertijd worden ons land en onze Noordzee volgebouwd met subsidie-slurpende windturbines. Bomen worden verbrand in vervuilende biomassacentrales. Weilanden worden opgeofferd voor zonneparken. Ons prachtige landschap wordt kapotgemaakt onder het mom van een niet-bestaande 'klimaatcrisis'.'

- Frame 138, VP 2021

In de framing van *leefomgevingsbescherming* wordt ook benadrukt dat windturbines in te grote nabijheid van bewoond gebied worden geplaatst, daarmee zinspelend op de overlast die dat geeft voor burgers.

'We kunnen wel allemaal een windmolen in de tuin zetten, maar daar lossen we niets mee op.'

- Frame 186, APB 2022

Leefstijlbescherming

Andere culturele framing van klimaatbeleid heeft betrekking op het behouden van de huidige leefstijl van burgers en het afwijzen van verandering daarvan. Frames van het type *leefstijlbescherming* kunnen betrekking hebben op tal van verschillende producten en diensten waarvan de consumptie door klimaatbeleid bemoeilijkt wordt. Daarnaast verzet de PVV zich tegen het promoten van duurzamere producten en diensten, die ook afwijken van traditioneel consumptiegedrag.

'En voor deze onbetaalbare waanzin moet onze hele manier van leven op de schop: onze kolencentrales worden gesloten, terwijl er in Azië vele honderden worden bijgebouwd. Onze huizen gaan voor vele tienduizenden euro's van het gas af, terwijl gas de schoonste fossiele brandstof is. Ons land wordt volgepropt met afzichtelijke windturbines, terwijl omwonenden daar letterlijk ziek van worden. Ze willen ons aan de warmtepomp en de elektrische auto, terwijl ons elektriciteitsnet – ooit één van de betrouwbaarste ter wereld – het nú al niet meer aankan. We moeten minder vliegen, minder vlees eten; het houdt maar niet op.

- Frame 245, VP 2023

'Klimaatbeleid is nergens goed voor, maar perkt onze vrije manier van leven des te ingrijpender in: we worden geregeerd door klimaathippies die willen dat we onze woningen voor vele tienduizenden euro's van het gas af halen, terwijl gas de schoonste fossiele brandstof is. Ze willen dat we in onbetaalbare elektrische auto's gaan rijden. Ze willen dat we minder vliegen, minder vlees eten. Het wordt ons allemaal opgedrongen, en dat moet stoppen.'

- Frame 134, VP 2021

4.1.5. Overige framing van klimaatverandering door de PVV

Tot slot gebruik PVV-leider Wilders bij de Algemene Politieke Beschouwingen van 2021 een frame dat niet onder te brengen is bij een van de frametypen of categorieën. Dat frame koppelt de uitstoot van CO2 aan immigratie. Het is overigens te betwisten of dit frame over klimaatverandering gaat, aangezien het in de context van de

Algemene Politieke Beschouwingen in 2021 vooral werd ingezet als argument tegen immigratie in plaats van tegen klimaatbeleid.

'Migratie leidt dus in een vol land als Nederland wel degelijk tot gigantisch meer CO2-uitstoot. (...) een van de belangrijkste maatregelen om het klimaat in Nederland aan te pakken — als je er al in gelooft — is het beperken van de immigratie.'

- Frame 164, APB 2021

4.1.6. Verhouding tussen categorieën en frametypen

Hierboven is gestructureerd uiteengezet hoe de PVV klimaatverandering frame gedurende de periode 2006-2023. In hoofdstuk 4.3 zal worden ingegaan op de ontwikkeling van die frames door de tijd heen. Om daarin inzicht te krijgen, speelt de getalsmatige verhouding waarmee de verschillende categorieën en frametypen voorkomen een belangrijke rol. Daarom is in tabel 4.5 weergegeven hoe deze zich tot elkaar verhouden in percentages van het totale aantal frames. De categorieën staan op volgorde van hoe vaak ze voorkomen, net als de frametypen binnen elke categorie. De categorieën 'overig' zijn niet in de tabel opgenomen, omdat er in totaal slechts één frame in een categorie 'overig' is opgenomen en daarmee geen wezenlijke invloed heeft op de framing van klimaatverandering door de PVV. Dat frame is ook niet meegenomen in de berekening van de percentages.

In tabel 4.5 is te zien dat de economische frames het meest voorkomen, namelijk in meer dan vier van de tien gevallen. Frames zijn daarnaast in meer dan 30 procent van de gevallen politiek en in meer dan 20 procent epistemologisch. Culturele frames komen het minst vaak voor, dat zijn namelijk minder dan tien procent van het totale aantal frames. Het meest voorkomende frametype is niet economisch, maar politiek: namelijk *anti-establishment*. Daarop volgen wel de economische frametypen *bestedingsprioriteiten* en *kostenfocus*. Het laatste frametype dat meer dan tien procent van het totale aantal frames voorkomt, is het epistemologische *beleidsimpact-bagatellisering*.

Tabel 4.5

Verhouding tussen verschillende categorieën en frametypen in de framing van klimaatverandering door de PVV in de periode 2006-2023, in percentages van het totale aantal geanalyseerde frames

Categorie	Percentage	Frametype	Percentage
Economisch	40,5	Bestedingsprioriteiten	19,2
		Kostenfocus	15,8
		Marktinterventie-afwijzing	3,8
		Industriebehoud	1,7
Politiek	31,0	Anti-establishment	23,4
		Elitecomplot	5,5
		Soevereiniteitsverlies	2,1
Epistemologisch	22,4	Beleidsimpact-bagatellisering	14,4
		Klimaat-bagatellisering	4,5
		Oorzaken-bagatellisering	2,1
		Technocratiekritiek	1,4
Cultureel	6,1	Leefomgevingsbescherming	3,4
		Leefstijlbescherming	2,7
Totaal	100	Totaal	100

Noot. N = 291. De percentages zijn afgerond op één decimaal.

4.2. Articulatie van frames door frame-bridging

In hoofdstuk 4.1 zijn verschillende manieren in beeld gebracht waarop de PVV klimaatverandering frameet. De articulatie van die frames is weliswaar met voorbeelden toegelicht, maar daarbij is nog niet stilgestaan bij de wijze waarop die frames zich inhoudelijk tot elkaar verhouden. Dat speelt een grote rol in de wijze waarop de PVV klimaatverandering frameet. Het komt namelijk vaak voor dat frames zich niet afzonderlijk van elkaar voordoen, maar gecombineerd worden met andere frametypen. Eerst wordt in deze paragraaf uiteengezet hoe deze combinaties zich voordoen en daarna zal een getalsmatige vergelijking tussen verschillende combinaties volgen. Een combinatie kan zich presenteren doordat meerdere frames met elkaar verweven zijn in één zin of zinsdeel, of doordat frames elkaar opvolgen in afzonderlijke zinnen of zinsdelen, maar deel uitmaken van één coherente redentatie. Een voorbeeld van die eerste variant is onderstaand tekstfragment uit het PVV-verkiezingsprogramma van 2021. Daarin worden *beleidsimpact-bagatellisering* en *kostenfocus* gecombineerd en taalkundig met elkaar verweven. De PVV is zowel tegen zinloos klimaatbeleid als tegen onbetaalbaar klimaatbeleid.

‘Waar de PVV wel tegen is, is zinloos, onbetaalbaar klimaatbeleid.’

- Frame 60 + 61, VP 2021

Een voorbeeld van het combineren van frames uit afzonderlijke zinnen in een tekstfragment komt uit de APB van 2021, waarin frames van het type *anti-establishment* en *kostenfocus* met elkaar zijn gecombineerd. In sommige gevallen wordt gebruik gemaakt van koppelwoorden om de verbinding te benadrukken, maar in andere gevallen, zoals deze, niet. Dat neemt niet weg dat het duidelijk is dat de frames hier met elkaar verbonden zijn. De redentatie gaat twee kanten op. Doordat Rutte Nederlanders niet vertegenwoordigt, geeft hij 7 miljard aan klimaat uit, en uit het gegeven dat Rutte 7 miljard aan klimaat uitgeeft, blijkt dat hij Nederlanders niet vertegenwoordigt.

‘Meneer Rutte, wie vertegenwoordigt u eigenlijk? U vertegenwoordigt de Nederlander allang niet meer. Het is niet te geloven dat u in deze tijd 7 miljard voor klimaat uitgeeft.’

- Frame 88 + 89, APB 2021

Aan de hand van deze twee varianten voor het articuleren van gecombineerde frames zijn alle in dit onderzoek gehanteerde bronnen geanalyseerd. De fragmenten die frametypen combineren, kunnen bestaan uit combinaties binnen een van de categorieën uit dit onderzoek (epistemologisch, politiek, economisch of cultureel) of combinaties van frametypen uit ten minste twee verschillende categorieën. In het verkiezingsprogramma van 2021 is een voorbeeld van een combinatie binnen één categorie, namelijk *oorzaken-bagatellisering* en *beleidsimpact-bagatellisering*, beide epistemologische frames. De redenatie is dat de mens slechts voor een zeer klein deel verantwoordelijk is voor klimaatverandering en klimaatbeleid daardoor ('dan ook', zie onderstaand citaat) geen wezenlijke impact kan hebben.

'De mens is verantwoordelijk voor slechts een paar procent van alle CO2 in de atmosfeer. Het is dan ook een illusie dat de mens het klimaat wezenlijk zou kunnen beïnvloeden.'

- Frame 62 + 63, VP 2021

In andere gevallen behoren frames uit een tekstfragment toe aan ten minste twee verschillende categorieën. Een voorbeeld hiervan komt uit de APB van 2023, toen een politiek *anti-establishment* frame werd opgevolgd door een economisch frame met *kostenfocus*. In dit tekstfragment worden eerst bewindslieden bekritiseerd en daarna wordt kritiek gegeven op de kosten van het klimaatbeleid dat deze bewindspersonen voeren

'Wij komen met een reddingsplan voor Nederland. We breken de foute keuzes van Kaag en Rutte af. We stoppen met dat klimaat- en stikstofbeleid en besparen daar alleen al 70 miljard euro mee.'

- Frame 144 + 145, APB 2023

De fragmenten met combinaties van frames zijn bovendien te onderscheiden op basis van het aantal frames dat er onderdeel van uitmaakt. In dit onderzoek zijn combinaties met twee frametypen en combinaties met ten minste drie verschillende frametypen vergeleken. Van de fragmenten met ten minste drie frametypen, bestaan sommige uit meerdere frames uit dezelfde categorie in combinatie met een frametype uit een andere categorie. Dat is bijvoorbeeld het geval in het verkiezingsprogramma van 2010, waarin *beleidsimpact-bagatellisering* wordt opgevolgd met een *elitecomplot* en

afgesloten met *oorzaken-bagatellisering*. In dit voorbeeld wordt een politiek frame omsloten door twee epistemologische frames.

'De mens kan de temperatuur op aarde niet een paar graden warmer of kouder zetten. Bovendien daalt de mondiale temperatuur al sinds 1998. Ondertussen grijpen socialisten de klimaattheorieën aan om te doen wat ze altijd willen: hogere belastingen, schuldgevoel en veel regels, terwijl van alle CO2-uitstoot slechts 3 tot 4 procent veroorzaakt wordt door de mens.'

- Frame 10-12, VP 2010

De twee laatste citaten in deze paragraaf betreffen fragmenten met ten minste vier verschillende frametypen, die als het ware allemaal aan elkaar geknoopt zijn. Het eerste fragment bestaat uit frames die alle categorieën uit dit onderzoek bestrijken. In het verkiezingsprogramma van 2021 kwamen in een fragment frames voor van het type *beleidsimpact-bagatellisering* (epistemologisch), *leefstijlbescherming* (cultureel), *anti-establishment* (politiek) en *kostenfocus* (economisch).

'Klimaatbeleid is nergens goed voor, maar perkt onze vrije manier van leven des te ingrijpender in: we worden geregeerd door klimaathippies die willen dat we onze woningen voor vele tienduizenden euro's van het gas af halen, terwijl gas de schoonste fossiele brandstof is. Ze willen dat we in onbetaalbare elektrische auto's gaan rijden. Ze willen dat we minder vliegen, minder vlees eten. Het wordt ons allemaal opgedrongen, en dat moet stoppen.'

- Frame 68-71, VP 2021

In het verkiezingsprogramma van 2023 gebruikte de PVV zelfs vijf verschillende frametypen, zijnde *kostenfocus* (economisch), *beleidsimpact-bagatellisering* (epistemologisch), *industriebehoud* (economisch), *leefomgevingsbescherming* (cultureel) en *leefstijlbescherming* (cultureel).

'Ons land wordt volgepropt met afzichtelijke windturbines, terwijl omwonenden daar letterlijk ziek van worden. Ze willen ons aan de warmtepomp en de elektrische auto, terwijl ons elektriciteitsnet – ooit één van de betrouwbaarste ter wereld – het nú al niet meer aankan. We moeten minder vliegen, minder vlees eten; het houdt maar niet op. De PVV zegt: nee, dat gaan we mooi níét doen! De Klimaatwet, het Klimaatakkoord en alle andere

klimaatmaatregelen gaan direct door de shredder. Geen miljardenverspilling aan zinloze klimaathobby's, maar meer geld voor onze mensen.'

- Frame 127-131, VP 2023

4.2.1. Verhouding tussen verschillende combinaties

In totaal maken de 292 frames die in dit onderzoek zijn geanalyseerd onderdeel uit van 154 tekstfragmenten. Over de gehele periode van 2006 tot en met 2023 zijn er aanzienlijk meer gecombineerde dan losse frames over klimaatverandering gebruikt door de PVV. Er zijn namelijk 61 tekstfragmenten met slechts één frame en 93 tekstfragmenten waarin frames gecombineerd worden. Dat zijn in totaal 231 frames.

In deze paragraaf zijn framingcombinaties onderscheiden doordat frames in een combinatie onderdeel uitmaken van één categorie of ten minste twee en doordat combinaties bestaan uit twee frames of ten minste drie. In tabel 4.6 zijn de verhoudingen tussen verschillende combinaties op basis van deze kenmerken weergegeven als percentage van het totaal aantal combinaties. Hierin is te zien dat vrijwel alle combinaties bestaan uit frametypen uit verschillende categorieën, dat is bij slechts drie tekstfragmenten niet het geval. Daarnaast bestaan 57 combinaties uit twee frames en 36 combinaties bestaan uit ten minste drie frames.

Tabel 4.6

Verdeling van framingcombinaties over categorieën en aantal frames per combinatie, in percentages van het totale aantal geanalyseerde frames

Combinaties binnen of tussen categorieën	Percentage	Aantal frames per combinatie	Percentage
Binnen categorieën	3,2	Twee	61,3
Tussen categorieën	96,8	Minstens drie	38,7
Totaal	100	Totaal	100

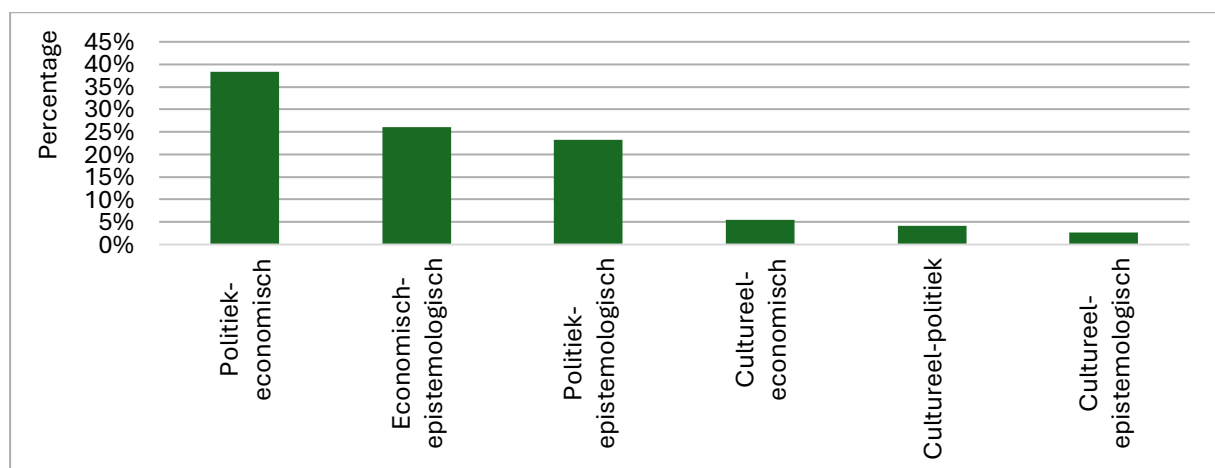
Noot. N = 93. De percentages zijn afgerond op één decimaal.

Een nadere analyse van de data laat zien dat frametypen uit bepaalde categorieën vaker met elkaar gecombineerd worden dan andere. Om die verschillen te kwantificeren, zijn de verschillende ‘vaste combinaties’ geteld. Dit geldt voor de combinaties met twee frames, maar ook voor vaste combinaties die deel uitmaken van een fragment met andere frames. Bijvoorbeeld een fragment met zowel een politiek, economisch en cultureel frame, telt mee voor de vaste combinatie van politiek-economisch, cultureel-politiek én cultureel-economisch. Elke vaste combinatie telt maximaal één keer per fragment mee, ook als er meerdere frametypen uit dezelfde categorie in het fragment zitten. In totaal zijn er 146 van dit soort vaste combinaties.

Grafiek 4.1 illustreert hoe vaak verschillende combinaties voorkomen ten opzichte van het totaal aantal vaste combinaties. Niet toevallig komen de combinaties met culturele frames het minst vaak voor, aangezien het totale aantal culturele frames aanzienlijk lager is dan de andere typen frames. De meest voorkomende vaste combinatie is politiek-economisch. Met name in tweets wordt vaak een *anti-establishment* frame gebruikt, waarin specifieke partijen of politici worden bekritiseerd omdat deze geld uitgeven aan klimaatbeleid terwijl de PVV andere *bestedingsprioriteiten* heeft. Het aantal politiek-economische combinaties wordt gevolgd door economisch-epistemologische en politiek-epistemologische framingcombinaties. In hoofdstuk 4.3 is de ontwikkeling van de verschillende vaste combinaties over de tijd vergeleken.

Grafiek 4.1

Frequentie van vaste framingcombinaties over klimaatverandering door de PVV in de periode 2006-2023, in percentages van het totale aantal framingcombinaties

Noot. N = 146.

4.3. Ontwikkeling van framing door de tijd

Om de ontwikkeling van framing van klimaatverandering door de PVV te doorgronden, is het niet alleen van belang te weten welke frames ze gebruiken, hoe vaak ze dat doen en hoe ze die frames articuleren, maar ook hoe de framing zich door de tijd ontwikkelt. Zowel hoe het totale aantal frames zich ontwikkelt als hoe de verschillende categorieën, frametypen en vaste combinaties zich ontwikkelen. In deze paragraaf worden deze ontwikkelingen in beeld gebracht voor de periode 2006-2023.

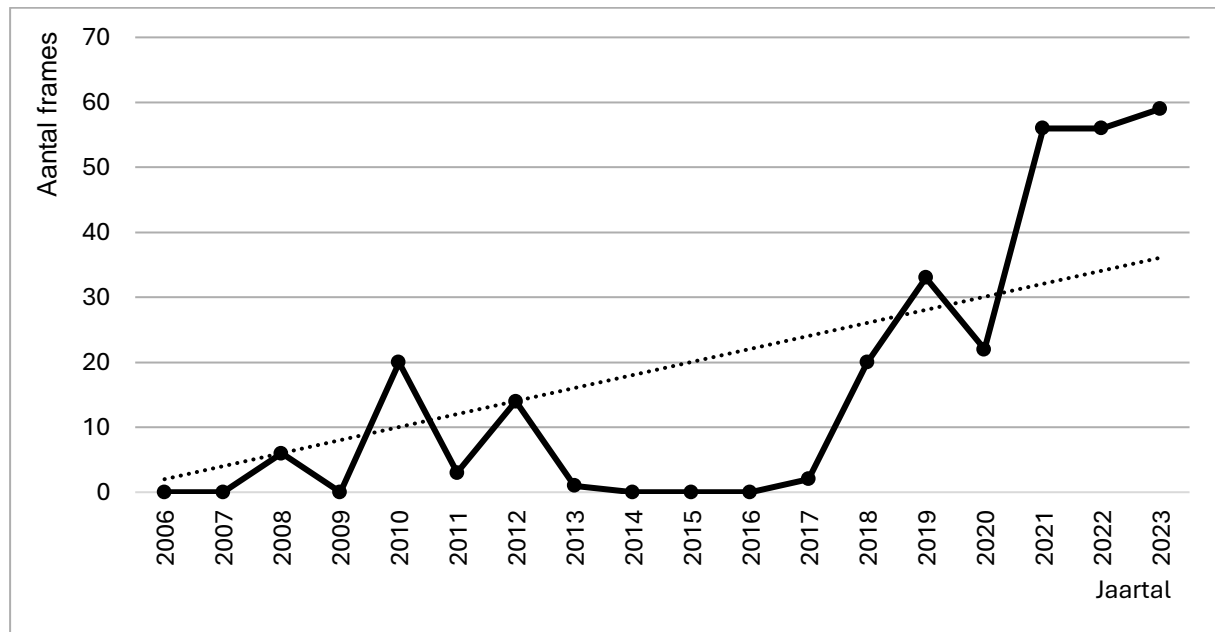
4.3.1. Ontwikkeling van het aantal frames per jaar

Voor populistisch radicaal-rechtse partijen, zoals de PVV, geldt dat hun framing zich niet alleen kenmerkt door specifieke klimaatsceptische beeldvorming, maar ook door het minder adresseren van het thema klimaatverandering in zijn geheel. Zo ondervond Farstad (2018, p. 703) dat een populistisch radicaal-rechtse ideologie samengaat met minder aandacht voor klimaat in partijprogramma's. De zogenoemde 'saliency' van klimaatkwesties kan deel uitmaken van het handelingsrepertoire waarmee partijen het publieke discours proberen te beïnvloeden (Schwörer & Fernández-García, 2023, p. 20).

In grafiek 4.2 is te zien dat de PVV in de eerste twee jaar na 2006, toen de partij voor het eerst deelnam aan de Tweede Kamerverkiezingen, geen enkel frame over klimaatverandering gebruikte. In 2008 worden een beperkt aantal frames gebruikt, maar in het jaar daarna weer geen enkele. In 2010 is het aantal frames voor het eerst aanzienlijk hoger, net als in 2012, wanneer het aantal zich herstelt van de daling in het jaar ervoor. Los van enkele frames in 2013 en 2017, breekt tussen deze jaren een periode aan waarin de PVV weer geen aandacht besteedt aan klimaatverandering. Vanaf 2018 begint een stijging, waarbij het aantal frames weer op het niveau van 2010 komt. In 2019 zet deze stijging door en in 2020 is er weer een lichte daling tot op het niveau van twee jaar daarvoor. In 2021 vindt de tweede grote stijging plaats, waarmee het aantal frames meer dan verdubbelt ten opzichte van het jaar daarvoor. Dit relatief zeer hoge aantal frames over klimaatverandering stabiliseert de PVV in de twee daaropvolgende jaren. De algemene trend in de ontwikkeling van het aantal frames over klimaatverandering door de PVV toont een toename in de periode 2006-2023.

Grafiek 4.2

Ontwikkeling totale aantal frames omtrent klimaatverandering door de PVV in de periode 2006-2023

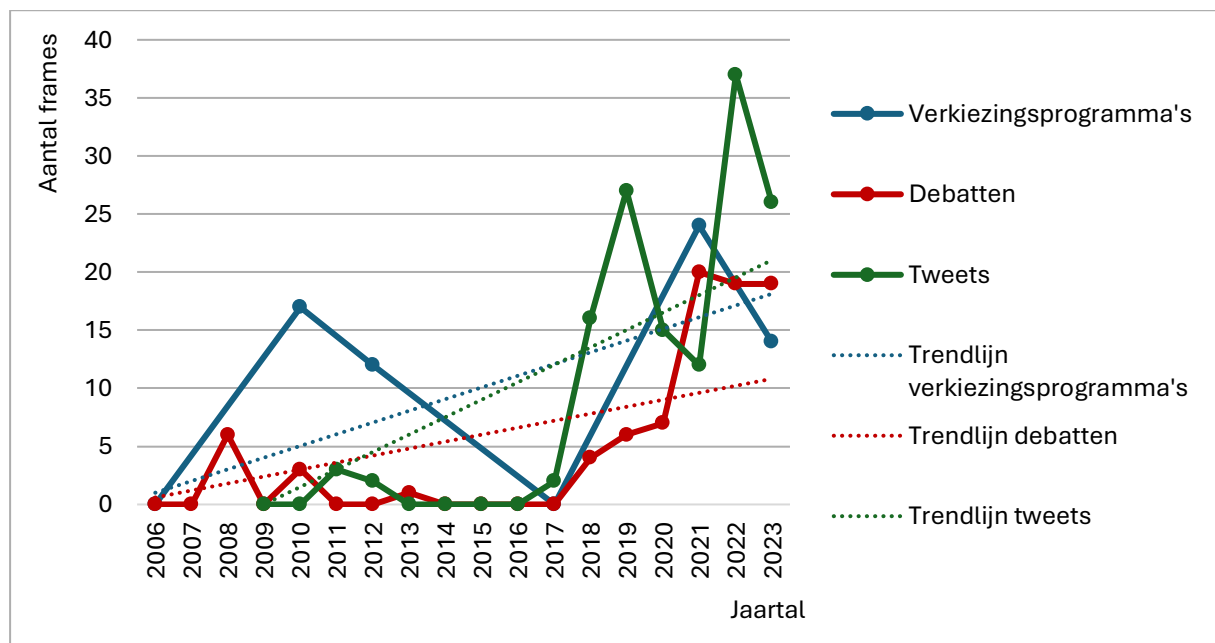

Zoals in het methodehoofdstuk al aan bod kwam, zijn de meeste frames afkomstig uit tweets, gevolgd door debatten en dan verkiezingsprogramma's. Dat het aantal frames uit verkiezingsprogramma's het laagst is, lijkt echter te maken te hebben met het gegeven dat er voor deze bron veel minder meetpunten zijn dan voor debatten en tweets. Immers, slechts in de zes verkiezingsjaren werd een programma uitgebracht, terwijl de Algemene Politieke Beschouwingen jaarlijks terugkeren en Wilders vanaf mei 2009 ieder jaar tweets heeft kunnen versturen. In grafiek 4.3 valt het zelfs op dat het aantal frames in het verkiezingsprogramma van 2023 vergelijkbaar is met dat van 2010 en 2012 en dus redelijk stabiel is, met uitzondering van 2017 toen het programma uit één A4'tje bestond en geen enkel frame over klimaatverandering bevatte. Het aantal frames in debatten en tweets in 2023 is een veelvoud van het aantal van alle jaren tot en met 2017. Dat de framing van klimaatverandering al eerder substantieel in de verkiezingsprogramma's zit, kan te maken hebben met de eerder genoemde 'verplichting' die partijen ervaren om zich in verkiezingsprogramma's uit te spreken over een thema als klimaatverandering, terwijl zij in debatten en tweets een grotere vrijheid in hun onderwerpkeuze genieten (Damhuis, 2020). Wilders heeft tot 2018 in debatten en tweets van die vrijheid gebruik gemaakt. Daarna is het aantal frames over klimaatverandering in debatten en tweets gestegen. Het aantal frames in debatten is

relatief het hoogst en stabiel sinds 2021. Framing van klimaatverandering door Wilders in tweets steeg sterk vanaf 2018, daalde wat in 2020 en 2021, maar bereikte een voorlopig optimum in 2022. Het aantal klimaatframes in tweets in 2023 is vergelijkbaar met het aantal in 2019. Dat Wilders sinds 2018 structureel over klimaatverandering tweet, laat zien dat hij invloed wil uitoefenen op het publieke debat over dit onderwerp. Immers, op Twitter geniet Wilders zeggenschap de vrijheid om zich uit te laten over onderwerpen naar keuze – en dus ook om onderwerpen te negeren.

Grafiek 4.3

Ontwikkeling aantal frames per brontype door de PVV in de periode 2006-2023

4.3.2. Ontwikkeling van de verschillende categorieën en frametypen

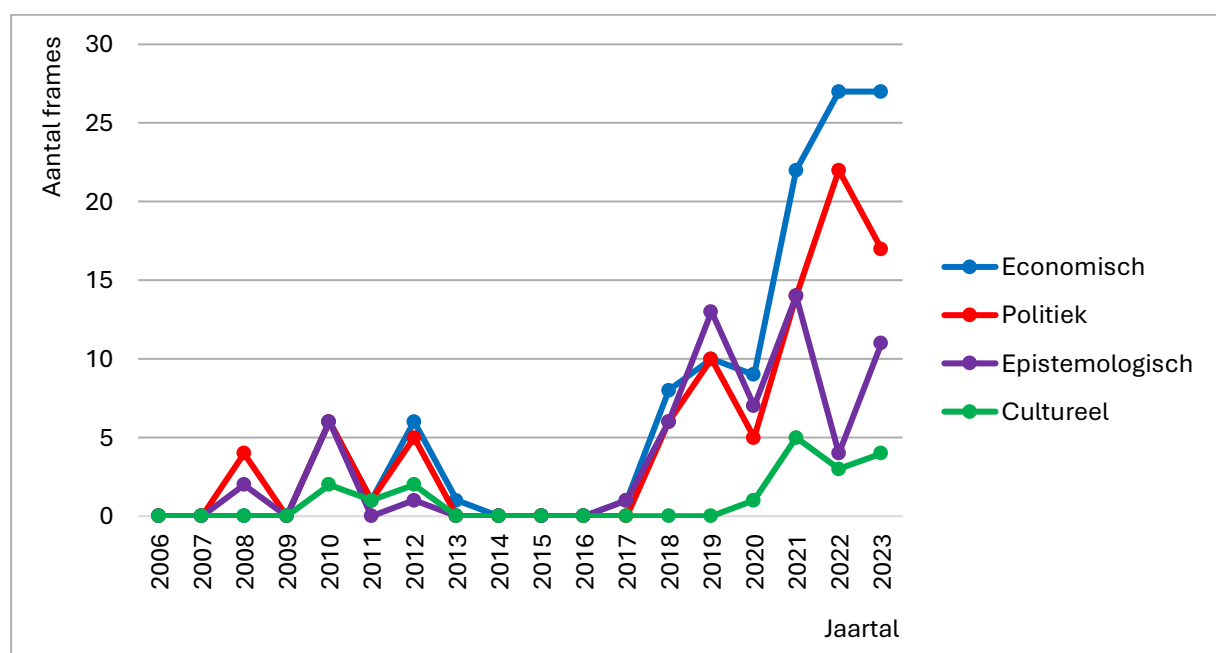
De algemene ontwikkeling van het aantal frames zegt iets over de aandacht die de PVV aan het thema klimaatverandering besteedt, maar niet over de wijze waarop zij dat doen. Daarom is in kaart gebracht hoe het aantal frames per categorie zich ontwikkelt in de periode van 2006 tot en met 2023.

In grafiek 4.4 is te zien dat de PVV de eerste twee jaar vanaf 2006, toen de partij voor het eerst deelnam aan de Tweede Kamerverkiezingen, geen enkel frame over klimaatverandering gebruikte. De eerste frames van de PVV over klimaatverandering kwamen in 2008 en waren politiek en epistemologisch. Het aantal frames was nog

altijd laag en dat gold voor de jaren tot en met 2013. Economische, politieke en epistemologische frames komen vaker voor dan culturele. Van 2014 tot en met 2017 gebruikte de PVV wederom geen enkel klimaatframe. Voor de culturele frames geldt dat tot en met 2019, waarna het aantal weliswaar in vergelijking met andere jaren hoger wordt, maar nog ieder jaar lager is dan elke andere categorie. De andere categorieën stijgen namelijk aanzienlijk vanaf 2017. Tot en met 2020 maken de economische, politieke en culturele frames een vergelijkbare stijging door. In 2021 is het aantal economische frames voor het eerst aanzienlijk hoger dan het aantal politieke en epistemologische frames. In 2022 stijgt het aantal economische frames verder, net als het aantal politieke frames, terwijl de epistemologische framing daalt ten opzichte van het jaar ervoor. In het laatst onderzochte jaar, namelijk 2023, tekenen zich duidelijke verschillen af tussen alle categorieën. De economische framing is gestabiliseerd op het hoge niveau van 2022 en blijft daarmee met afstand de categorie met het meeste frames. Daaronder volgt de politieke framing die iets daalde, dan de epistemologische framing die weer herstelde van de daling in het jaar ervoor en de culturele framing die onverminderd het laagst bleef. In het kort is te stellen dat de framing van klimaatverandering in 2018 voor het eerst en in 2021 in veel grotere mate een vlucht heeft genomen, waarbij de economische framing sinds 2021 dominant is.

Grafiek 4.4

Ontwikkeling categorieën voor frames over klimaatverandering door de PVV in de periode 2006-2023

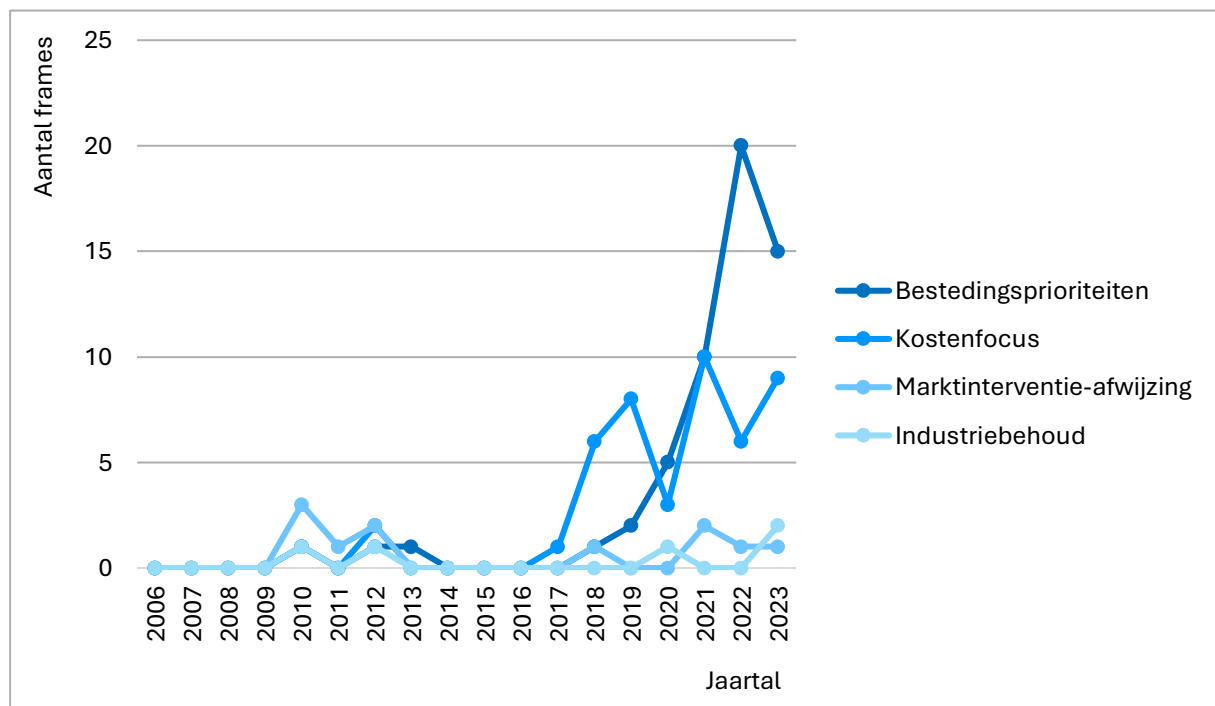
Om de ontwikkeling van de framing van klimaatverandering door de PVV vanaf 2006 beter te begrijpen, is de ontwikkeling van de verschillende frametypen per categorie beschreven. Dat is gedaan op volgorde van de categorie met de meeste naar de categorie met de minste frames. Omdat de aantallen frames per categorie veel van elkaar verschillen, verschilt de schaal van de grafieken die in deze paragraaf volgen.

Economische frames

Frames over klimaatverandering met een economische focus komen, zoals in grafiek 4.5 te zien is, voor het eerst voor in 2010. In de drie jaren die daarop volgen, komen alle economische frametypen aan bod. Tot 2017 is het aantal economische frames per jaar echter relatief zeer laag. Vanaf 2018 nemen frames met *kostenfocus* als eerste economische frametype aanzienlijk toe en dat aantal blijft tot en met 2023 ongeveer stabiel. Van stabiliteit is geen sprake voor het aantal frames van het type *bestedingsprioriteiten*. In 2019 begint het aantal te stijgen tot het in 2021 even vaak voorkomt als frames met kostenfocus. Het jaar daarna stabiliseert het aantal niet, maar verdubbelt het zelfs in 2022 en blijft het ook in 2023 relatief hoog. Zowel het frametype *marktinterventie-afwijzing* als *industriebehoud* komt in dezelfde periodes als de andere economische frames voor, maar steeds in relatief zeer weinig gevallen per jaar.

Grafiek 4.5

Ontwikkeling economische frametypen door de PVV in de periode 2006-2023

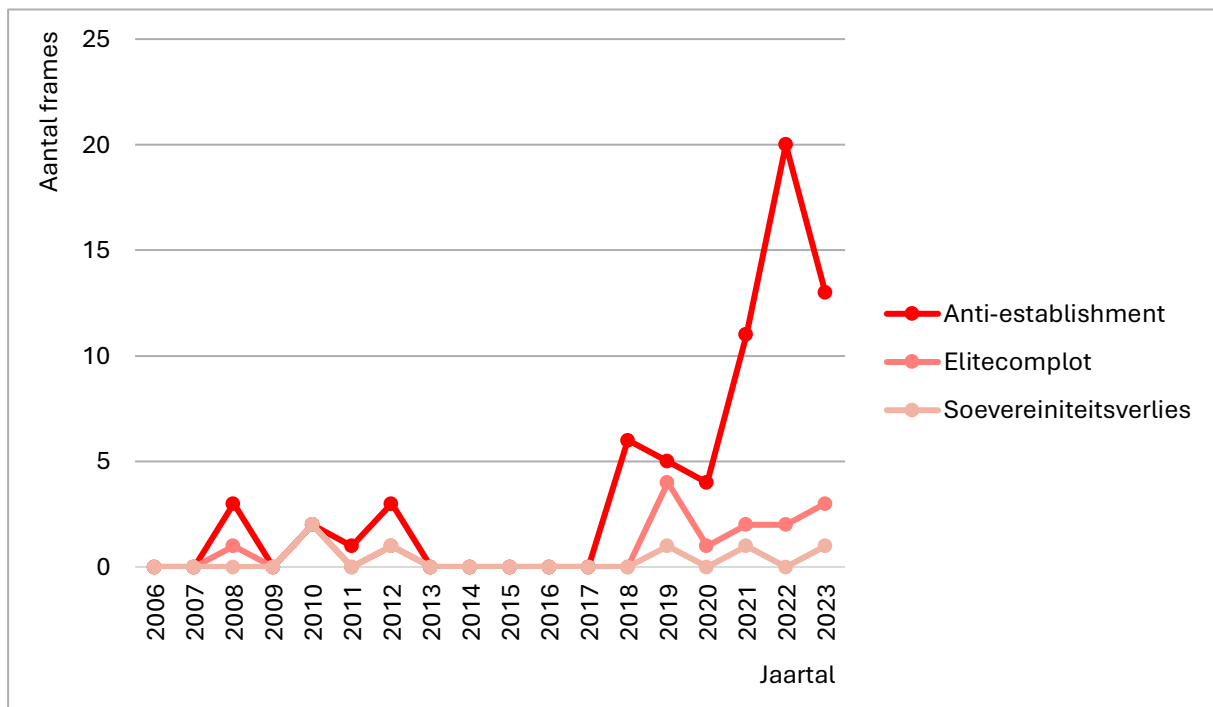

Politieke frames

In grafiek 4.6 is te zien dat in de eerste jaren dat er politieke framing van klimaatverandering voorkomt bij de PVV, alle politieke frametypen gebruikt worden, maar in beperkte mate. Na vijf jaar zonder politiek frame, neemt het aantal *anti-establishment* frames in 2018 toe tot het dubbele aantal van het maximum per jaar tot dan toe. De twee jaar daarna daalt het aantal licht, voordat de *anti-establishment* framing een vlucht neemt in 2021. In 2022 neemt dit aantal verder toe en komt dit frametype tien keer vaker voor dan alle andere politieke frames in dat jaar. In het laatst onderzochte jaar daalt het aantal *anti-establishment* frames weer tot ongeveer het niveau van 2021, maar is het nog altijd relatief zeer hoog. Zogezegd komen ook de politieke frames die getypeerd zijn als *elitecomplot* en *soevereiniteitsverlies* verspreid over de periode 2006-2023 ook in meerdere jaren voor. Een *elitecomplot* wordt vanaf 2019 ieder jaar verondersteld in de klimaatframing door de PVV.

Grafiek 4.6

Ontwikkeling politieke frametypen door de PVV in de periode 2006-2023

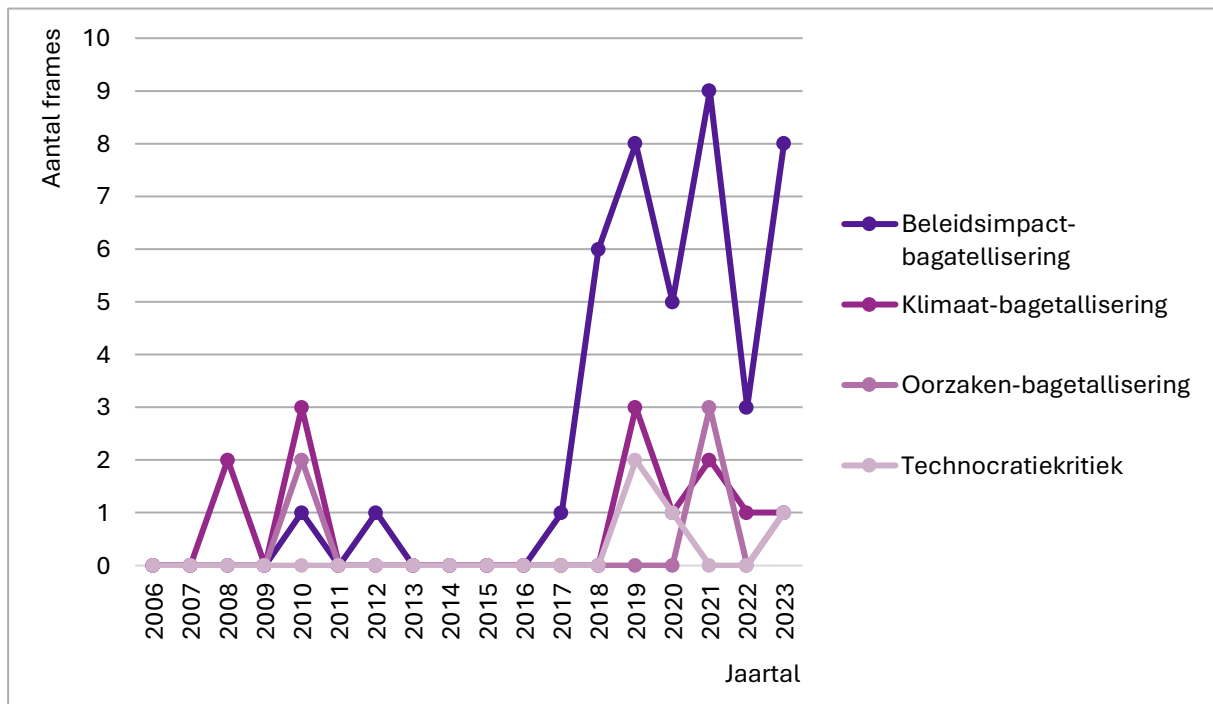

Epistemologische frames

Zoals in grafiek 4.7 te zien is, was het aantal epistemologische frames in de periode tot en met 2012 zeer beperkt en werd *klimaat-bagatellisering* het meest gebruikt door de PVV. In de periode 2011 tot en met 2018 komen zowel *klimaat-bagatellisering*, als *oorzaken-bagatellisering* en *technocratiekritiek* geen enkele keer voor. Vanaf 2019 komt in verschillende jaren telkens een ander frametype van deze drie het vaakst voor, maar allemaal blijven de aantallen relatief erg laag. Dat is allerm minst het geval voor *beleidsimpact-bagatellisering*. Vanaf 2018 komt dit frametype veel vaker voor, in vergelijking met eerdere jaren en in vergelijking met de andere epistemologische frametypen. Ten opzichte van de omliggende jaren, komt *beleidsimpact-bagatellisering* in 2022 aanzienlijk minder vaak voor. Dat valt zeker op aangezien veelvoorkomende frametypen uit andere categorieën, namelijk *anti-establishment* (politiek) en *bestedingsprioriteiten* (economisch) in 2022 juist het vaakst voorkomen van alle jaren. Een verklaring hiervoor is het relatief grote aantal tweets dat Wilders in 2022 verstuurde, waarin hij vaker dan in verkiezingsprogramma's en debatten combinaties maakt met *anti-establishment* en *bestedingsprioriteiten*, zonder daarbij de impact van beleid te bagatelliseren. In 2021 en 2023 werden in tegenstelling tot 2022 Tweede Kamerverkiezingen gehouden en dus verkiezingsprogramma's gepubliceerd.

Grafiek 4.7

Ontwikkeling epistemologische frametypen door de PVV in de periode 2006-2023

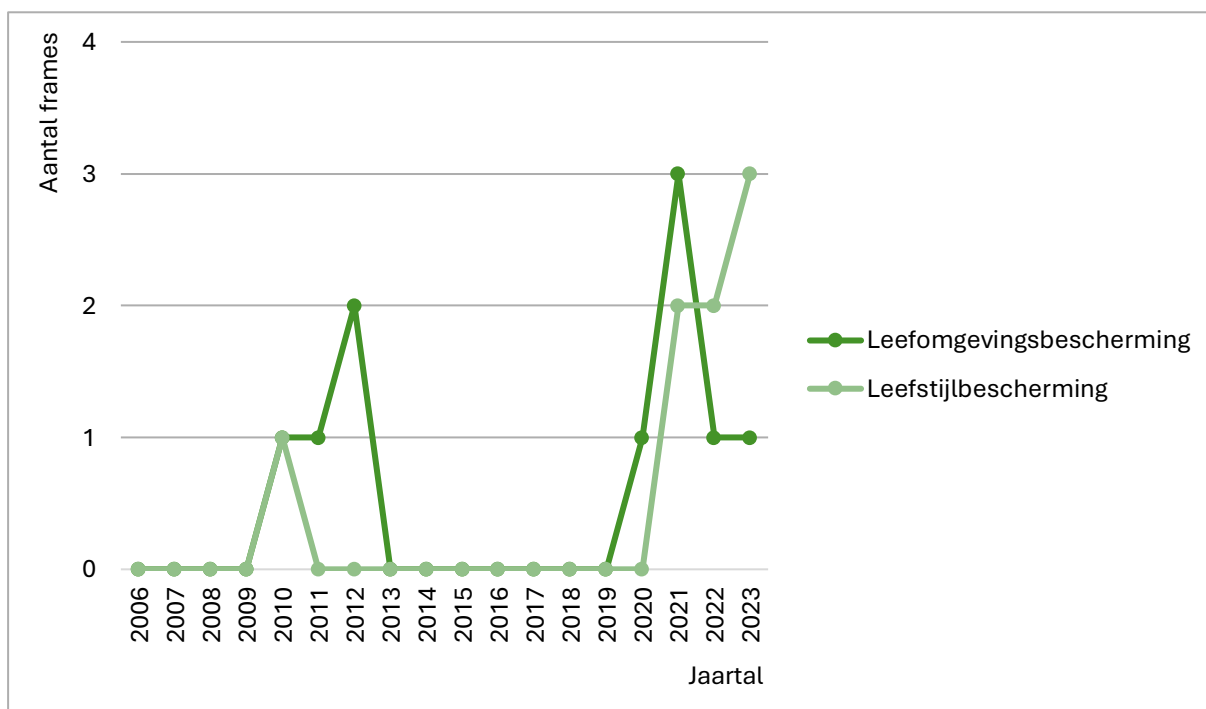

Culturele frames

De frequentie waarmee culturele frames voorkomen als de PVV het heeft over klimaatverandering is relatief veel lager dan de categorieën die hiervoor aan bod kwamen. Desalniettemin laat grafiek 4.8 zien dat beide culturele frametypen in verschillende jaren voorkomen. Tot 2021 komt *leefstijlbescherming* slechts een keer voor in 2010. Vanaf 2021 komt dit frametype elk jaar meerdere keren voor en het vaakst in 2023. Ook *leefomgevingsbescherming* komt in 2010 voor het eerst voor, maar dat zet de twee jaren daarna door. Vervolgens framet de PVV klimaatverandering weer met *leefomgevingsbescherming* in 2020 en alle jaren die daarop volgen. In 2021 is het aantal keren dat dit frametype voorkomt het hoogst. Bovendien geeft dat jaar dus het startschot voor een periode waarin beide culturele frametypen jaarlijks voorkomen.

Grafiek 4.8

Ontwikkeling culturele frametypen door de PVV in de periode 2006-2023

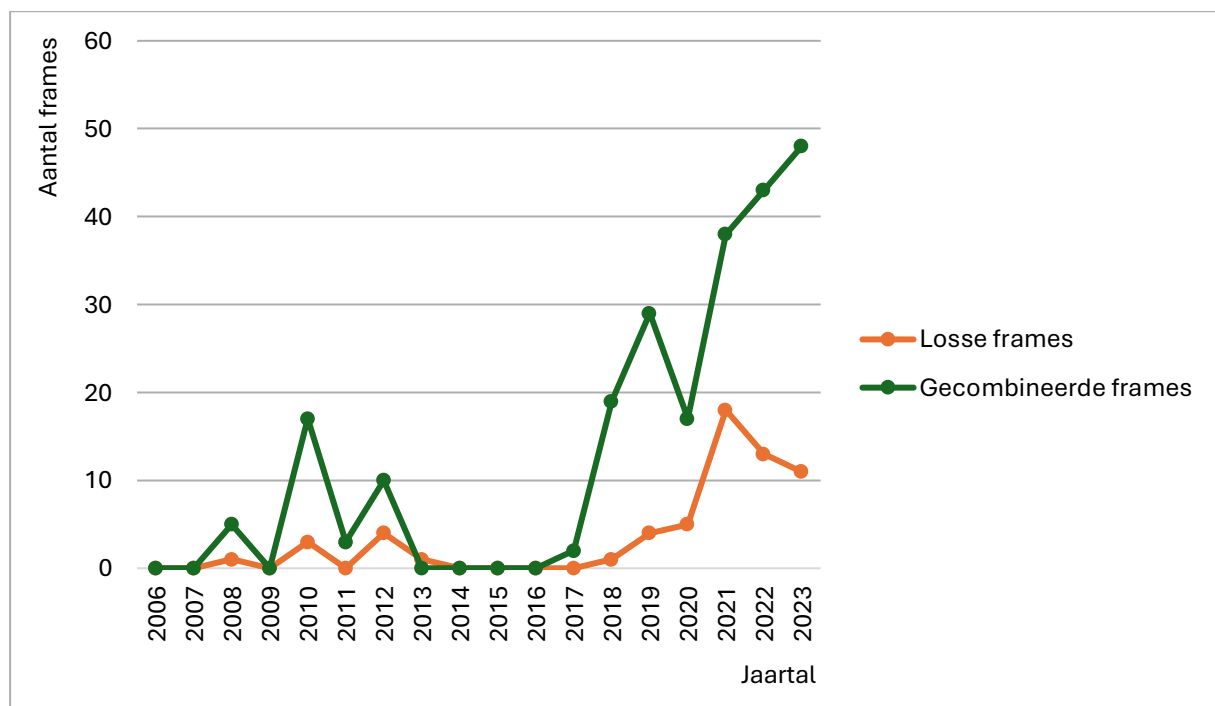

4.3.3. Ontwikkeling van frame-bridging

Om de ontwikkeling van de framing van klimaatverandering door de PVV te begrijpen, is het belangrijk ook te kijken hoe de partij klimaatframes articuleert. In hoofdstuk 4.2 is namelijk in kaart gebracht dat de PVV dat in veel gevallen doet door verschillende frames te combineren, namelijk bij 231 van de 292 frames in dit onderzoek. Allereerst is voor de ontwikkeling van framing van klimaatverandering in de periode 2006-2023 van belang om te zien hoe die articulatie door het combineren van frames zich ontwikkelt. In grafiek 4.9 is af te lezen dat het aantal gecombineerde frames vanaf 2006 vrijwel elk jaar hoger is dan het aantal losse frames, uiteraard met uitzondering van de jaren dat er geen frames waren en 2013 toen er in totaal slechts één frame over klimaatverandering voorkwam. In 2010 is voor het eerst een duidelijk verschil te zien, doordat er vijf keer zoveel frames onderdeel zijn van een combinatie als dat ze los voorkomen. In 2018 begint het aantal gecombineerde frames sterk toe te nemen en met uitzondering van een lichte daling in 2020 zet de stijging door tot en met 2023. In dat jaar gebruikt de PVV nog altijd ruim vier keer zoveel gecombineerde als losse frames over klimaatverandering.

Grafiek 4.9

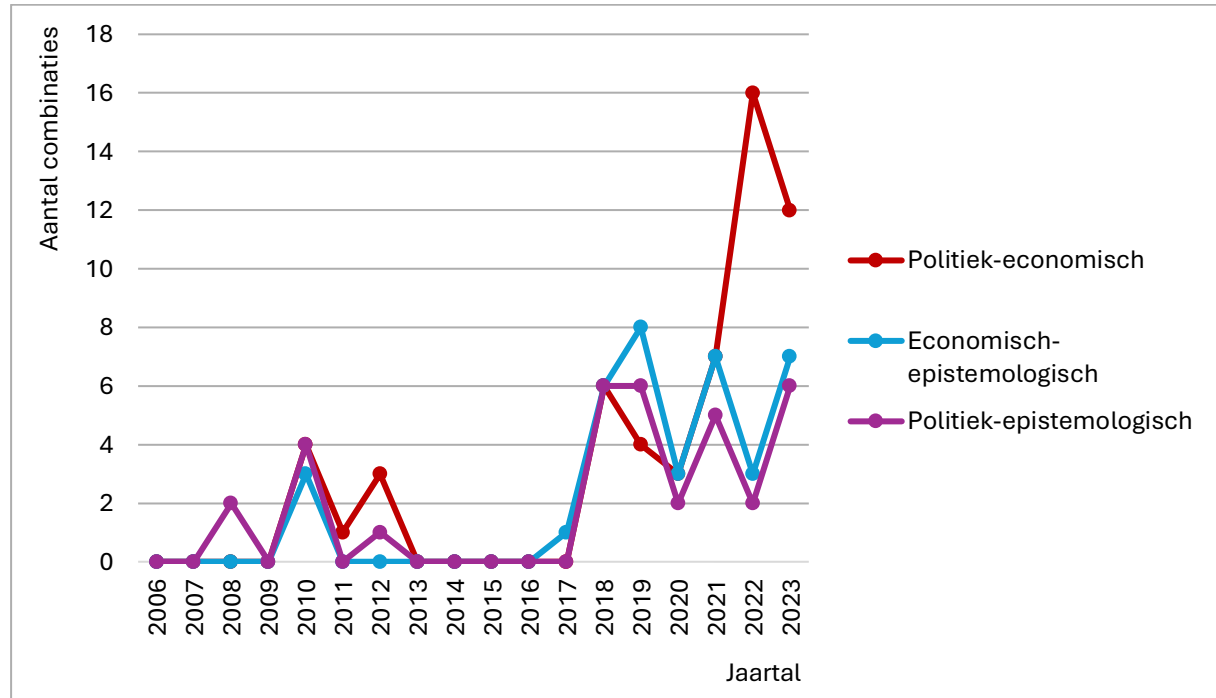
Ontwikkeling losse en gecombineerde frames over klimaatverandering door de PVV in de periode 2006-2023

Ook de ontwikkeling van de vaste combinaties van framecategorieën is interessant in de bredere ontwikkeling van de framing van klimaatverandering door de PVV. Omdat het aantal combinaties met een cultureel frame te laag is om een vergelijking over de tijd te maken, is in grafiek 4.10 te zien hoe vaak politiek-economische, economisch-epistemologische en politiek-epistemologische combinaties van frames zich voordoen in de jaren van 2006 tot en met 2023. Zo blijkt dat deze drie frametypen tot 2022 telkens ongeveer even vaak voorkomen en vergelijkbare ontwikkelingen doormaken. In 2022 en 2023 komt de politiek-economische combinatie aanzienlijk vaker voor dan economisch-epistemologische en politiek-epistemologische. Dat is in lijn met de eerdere verklaring dat tweets vanaf 2022 vaak een combinatie bevatten van *anti-establishment* (politiek) en *bestedingsprioriteiten* (economisch). Epistemologische framing, zoals het veelvoorkomende *beleidsimpact-bagatellisering*, blijft in deze tweets vaak uit.

Grafiek 4.10

Ontwikkeling vaste combinaties van frames over klimaatverandering door de PVV in de periode 2006-2023

5. Conclusie en discussie

In dit hoofdstuk wordt allereerst een omvattend antwoord gegeven op de hoofdvraag van dit onderzoek. Vervolgens wordt achtereenvolgens toegelicht hoe is omgegaan met de limitaties van dit onderzoek en welke wetenschappelijke en maatschappelijk implicaties dit onderzoek heeft.

5.1. Beantwoording van de hoofdvraag

In een wereld waarin klimaatverandering zich steeds uitdrukkelijker aandient, is de steun van Nederlandse burgers voor het voeren van ambitieus klimaatbeleid groot. Toch is de klimaatsceptische framing door de PVV toegenomen in de periode van 2006 tot en met 2023. In contrast met de toenemende steun voor klimaatbeleid in recente jaren, nam het aantal frames over klimaatverandering door de PVV juist fors toe vanaf 2018 en is sinds 2021 jaarlijks veel hoger dan ooit tevoren. Dat komt met name doordat Wilders veel meer frames aan klimaatverandering wijdt op Twitter en tijdens Algemene Politieke Beschouwingen. Via deze kanalen geniet de partijleider van de PVV een grotere vrijheid om zelf onderwerpen te kiezen, en daarvan maakt hij dus steeds meer gebruik door klimaatverandering te framen.

De frames die de PVV voor klimaatverandering gebruikt, zijn onder te verdelen in vier categorieën: economische, politieke, epistemologische en culturele frames. De stijging van het totale aantal frames vanaf 2018 is veroorzaakt door een toename van economische, politieke en epistemologische framing. Terwijl de epistemologische framing daarna sinds 2021 stagneerde, namen de andere framecategorieën verder toe. De absolute stijging van het aantal economische frames was het grootst, gevolgd door de politieke en dan de culturele frames. Een nadere analyse van de ontwikkeling van de framing van klimaatbeleid door de PVV laat zien dat er in recente jaren niet alleen onderscheid ontstaat tussen de categorieën, maar ook tussen specifieke frametypen. Vanaf 2021, en in mindere mate vanaf 2018, zijn er vier dominante frametypen. Dat zijn *anti-establishment* (politiek), *bestedingsprioriteiten* (economisch), *kostenfocus* (economisch) en *beleidsimpact-bagatellisering* (epistemologisch).

De *anti-establishment* frames zijn gericht op politici en politieke partijen die klimaatbeleid steunen waar de PVV tegen is. Soms wordt specifiek het linkse deel van het politieke spectrum aangesproken, andere keren richt de PVV haar pijlen op de regering en de bewindspersonen die daar deel van uitmaken. De framing over *bestedingsprioriteiten* gaat erover dat klimaatuitgaven volgens de PVV een betere bestemming zouden moeten krijgen. Het ‘volk’ wil dat volgens deze framing en de PVV doet verschillende voorstellen voor alternatieve bestedingsmogelijkheden. Dat heeft met name betrekking op het investeren in specifieke publieke sectoren, zoals de zorg en de politie, en in vergroting van de koopkracht. Dat gaat om lastenverlichting en het terugdraaien van bezuinigingen op bijvoorbeeld pensioenen. Het andere veelvoorkomende economische frametype is *kostenfocus* en gaat zoals het woord zegt vooral over het bekritisieren van kosten van klimaatbeleid. Dit gaat zowel over de hap die het neemt uit de Rijksbegroting, als over de kosten die klimaatbeleid heeft voor individuele burgers – met name voor de burgers die er financieel niet goed voor staan. Het epistemologische frame dat de top vier compleet maakt is *beleidsimpact-bagatellisering*. Dit frametype wordt door de PVV vormgegeven door soms expliciet te stellen dat klimaatbeleid geen of te gering nut heeft en soms impliciet door beleid te ridiculiseren met termen als ‘klimaatwaanzin’ of ‘klimaathysterie’.

De in het oog springende stijging van deze vier frametypen vertelt iets over de focus die de PVV heeft in de framing van klimaatverandering. Dat maakt de ontwikkeling van de andere frametypen – die dus constanter is – niet minder interessant. In lijn met de theorie blijkt bijvoorbeeld dat de PVV, als populistisch radicaal-rechtse partij, niet veel gebruik maakt van framing die oorspronkelijk met de term ‘klimaatscepsis’ bedoeld werd. Het aandeel frames van type *klimaat-bagatellisering* en *oorzaken-bagatellisering* is relatief laag en blijft gedurende de hele periode laag. Sterker nog, in geen enkel frame ontkent de PVV expliciet dat het klimaat verandert. In plaats daarvan komt er een nieuwe vorm van klimaatscepsis, die niet op ontkenning van wetenschappelijk bewijzen gericht is, maar op het in twijfel trekken van de beleidskeuzes die gemaakt worden als gevolg van klimaatverandering. Dat gaat zagezegd over het betwisten van de effectiviteit van klimaatbeleid, over het bekritisieren van de kosten – ook in het licht van andere maatschappelijke opgaven – en over het ondermijnen van de politieke tegenstanders van de PVV die zich uitspreken voor dit beleid of het implementeren.

Tot slot leverde de analyse van de framing nog een inzicht op, namelijk dat de PVV frames over klimaatverandering vaak met elkaar combineert. Veelal doen zij dat door frametypen die ver uit elkaar liggen, namelijk uit verschillende categorieën, aan elkaar te knopen. Dit soort framecombinaties deed zich in de hele periode vanaf 2006 veel voor, maar sinds 2021 is het verschil ten opzichte van het aantal losse frames verder toegenomen. De meest voorkomende combinaties zijn politiek-economisch, economisch-epistemologisch en politiek-epistemologisch. Sinds 2022 is het aantal politiek-economische combinaties met afstand het grootst, doordat Wilders vanaf dat moment veel tweets verstuurde die een combinatie bevatten van een politiek *anti-establishment* frame en een economisch *bestedingsprioriteiten* frame.

5.2. Limitaties van het onderzoek en aanbevelingen voor vervolgonderzoek

Dit onderzoek brengt de framing van klimaatverandering door de PVV in kaart in de periode 2006-2023. Beperkingen in tijd en middelen hebben ertoe geleid dat het onderzoek limitaties heeft ten aanzien van de betrouwbaarheid en de generaliseerbaarheid. In deze paragraaf worden die beperkingen besproken en wordt toegelicht welke methodologische keuzes gemaakt zijn om die beperkingen te ondervangen. Het gaat over de selectie van bronnen, de keuze voor de PVV als populistisch radicaal-rechtse partij en de focus van het onderzoek op het aanbod van framing.

Om zoveel mogelijk data te verzamelen, is ervoor gekozen om zowel frames uit verkiezingsprogramma's, debatten als tweets te analyseren. Beperkingen in tijd maken het onmogelijk om alle debatten waaraan de PVV meedoet te doorzoeken op frames over klimaatverandering. Er is gekozen voor de Algemene Politieke Beschouwingen omdat die jaarlijks terugkeren en daarom geschikt zijn voor een vergelijking over de tijd. De jaren waarin dit debat niet plaatsvindt door lopende formaties, zijn de debatten over de regeringsverklaring geanalyseerd. Zo is voorkomen dat het aantal frames lager is doordat het debat in die jaren niet voorkomt. Toch kan vertekening van de resultaten door de keuze voor data niet geheel worden voorkomen. Zo zijn alle verkiezingsprogramma's en alle tweets die Wilders ooit verstuurde in de dataset

opgenomen, maar komen de programma's alleen in verkiezingsjaren voor en heeft Wilders pas sinds mei 2009 een Twitter-account. In vervolgonderzoek zou de data in andere jaren kunnen worden uitgebreid door ook de programma's voor andere verkiezingen dan die voor de Tweede Kamer mee te nemen. Overigens is het niet aannemelijk dat de beperkingen aan de geselecteerde bronnen de resultaten wezenlijk hebben beïnvloed, omdat voor ieder jaar vanaf 2006 ten minste één bron beschikbaar is en die geen aanwijzingen geven voor een aanzienlijke stijging van het aantal frames eerder dan in 2018. In dat jaar nam het aantal frames in alle typen bronnen toe.

Daarnaast is dit onderzoek uitsluitend gericht op de framing van klimaatverandering door de PVV. Hoewel het single-case studiedesign de betrouwbaarheid van het onderzoek vergroot, zorgt het er ook voor dat de resultaten met minder zekerheid toepasbaar zijn op andere populistische radicaal-rechtse partijen. Nu is dat niet zozeer een limitatie, omdat dit onderzoek een exploratief karakter heeft. Bovendien biedt dit onderzoek wel instrumenten om een vergelijking met andere populistisch radicaal-rechtse partijen mogelijk te maken. De typologie van klimaatsceptische frames die in dit onderzoek is samengesteld, met een indeling in categorieën en frametypen, is namelijk toepasbaar op andere partijen uit deze partijfamilie. Op basis van vervolgonderzoek dat van dezelfde typologie gebruikmaakt, kunnen beter onderbouwde conclusies getrokken worden over de ontwikkeling van de framing van klimaatverandering door populistisch radicaal-rechtse partijen in algemene zin.

Tot slot was dit onderzoek uitsluitend gericht op de 'aanbodzijde' van frames, terwijl framing gedefinieerd is als een proces waarmee de perceptie van kwesties gestuurd wordt. In dit onderzoek wordt niet ingegaan op de vraag of de frames die de PVV gebruikt ook daadwerkelijk effect sorteren, bijvoorbeeld doordat ze de perceptie van klimaatverandering bij kiezers beïnvloeden, effect hebben op de framing door andere partijen of op het beleid dat tot stand komt. Daar zou andersoortig onderzoek voor nodig zijn. In dat verband zou het interessant zijn om de framing door andere typen partijen en de framing in beleidsstukken te analyseren aan de hand van dezelfde categorieën, om te zien in hoeverre klimaatsceptische frames worden overgenomen.

5.3. Wetenschappelijke implicaties van het onderzoek

Dit onderzoek bevestigt de theoretische verwachtingen over de ontwikkeling van de framing van klimaatverandering door de PVV. Schwörer en Fernández-Garcia (2023) stelden bijvoorbeeld dat de nadruk op het thema klimaat bij populistisch radicaal-rechtse partijen vanaf 2018 substantieel is toegenomen, hetgeen ook in dit onderzoek voor de PVV wordt aangetoond. Daarnaast komen de theoretische verwachtingen over de ontwikkeling van verschillende framecategorieën uit. Zo voorspelden Feldman et al. (2017) en Stecula en Merkley (2019) een toename in de economische framing van klimaatverandering, wat ook bij de PVV het geval bleek te zijn. Bovendien sluiten de bevindingen van Hiles en Hinnant (2014), dat klimaatsceptische partijen zich steeds minder vaak beroepen op wetenschappelijke onzekerheid rond klimaatverandering, aan bij de resultaten van dit onderzoek.

Naast de bevestiging van bevindingen uit andere studies, levert dit onderzoek ook andere bijdragen aan de bestaande literatuur. Dit onderzoek toont aan hoe de framing zich ontwikkelt in de verschillende typen bronnen die zijn gebruikt. Hoewel verkiezingsprogramma's een aanzienlijk aantal frames opleveren, laten ze minder goed zien hoe de aandacht van een partij voor een onderwerp zich ontwikkelt. Dit komt doordat partijen in verkiezingsprogramma's een grotere verplichting voelen om hun standpunten over alle onderwerpen kenbaar te maken, hetgeen voor Damhuis (2020) een reden was om geen verkiezingsprogramma's te analyseren. De inbreng van politici in debatten en tweets biedt meer vrijheid in de onderwerpkeuze, wat terug te zien is in het grotere contrast tussen het aantal frames in de periode voor 2018 en daarna. Bovendien komen verkiezingsprogramma's niet in alle jaren uit en is het afhankelijk van politieke ontwikkelingen hoe snel ze elkaar opvolgen. Voor toekomstig onderzoek naar de ontwikkeling van framing door de tijd heen, of het nu over klimaatverandering gaat of een ander thema, zijn regelmatig terugkerende debatten en tweets het meest geschikt.

Een grote bijdrage van dit onderzoek aan de literatuur is het framework dat wordt toegepast op de framing van klimaatverandering door de PVV als populistisch radicaal-rechtse partij. Een exhaustieve typologie van deze framing bestond namelijk nog niet. Shehata en Hopmann (2012), Asplund (2014) en Hjerpe en Buhr (2014) richtten zich

op de framing van klimaatverandering in algemene zin en niet op de klimaatsceptische framing daarvan door populistisch radicaal-rechtse partijen. Daardoor missen zij frametypen die de PVV wel gebruikt en bieden zij geen typologie die alle framing kan onderbrengen. Dit geldt ook voor de indeling van frametypen die Schwörer en Fernández-Garcia (2023) toepassen, hoewel zij zich specifiek op de framing door populistisch radicaal-rechtse partijen focussen. Hun indeling in frametypen is incompleet, omdat zij deze allemaal koppelen aan specifieke ideologische kenmerken van het radicaal-rechtse populisme, terwijl niet alle frames door deze ideologie worden ingegeven. In dit onderzoek is een indeling van frametypen gekozen door de typologie van Schwörer en Fernández-Garcia (2023) te combineren met de frametypen die voortkomen uit andere literatuur. Dit onderzoek toont aan dat alle frames, op één enkele uitzondering na, bij een van de frametypen in te delen zijn. Het kan gesteld worden dat deze indeling dus compleet is en daarmee geschikt om ook andere populistisch radicaal-rechtse partijen te onderzoeken. Bovendien biedt een exhaustieve indeling van frametypen de mogelijkheid om een zinnige vergelijking over de tijd te maken, zoals in dit onderzoek ook is gedaan, en om verschillende partijen te vergelijken.

Tot slot zijn de frametypen ook ondergebracht bij nieuw gemaakte categorieën. Deze categorieën zijn volledig en gebaseerd op een samenvoeging van alle frametypen die uit de bestaande literatuur naar voren kwamen. Alle frametypen zijn ingedeeld in een van de categorieën. Deze categorisatie stelt onderzoekers in staat om de verhoudingen tussen frames gestructureerd te analyseren, evenals de ontwikkeling van de framing over een langere periode. Bovendien maakt de categorisatie het mogelijk om met een relatief beperkt aantal frames zinvolle uitspraken te doen over hoe partijen hun framing over klimaatverandering articuleren, door verschillende frametypen te combineren. Echter, de omvang van het databestand staat bijvoorbeeld in dit onderzoek niet toe om het aantal keren te vergelijken dat verschillende combinaties van frametypen zich voordoen per jaar. Met een bredere categorisatie is zo'n vergelijking wel mogelijk. In toekomstig onderzoek kan op een vergelijkbare manier van deze categorisatie gebruik worden gemaakt.

5.4. Maatschappelijke implicaties van het onderzoek

Dit onderzoek heeft niet alleen wetenschappelijke implicaties, maar ook maatschappelijke. Naarmate het electorale succes van populistisch radicaal-rechtse partijen toeneemt, krijgen zij meer invloed op het debat over klimaatverandering. Dat geldt ook voor de PVV, die bij de Tweede Kamerverkiezingen van 2023 de grootste partij werd. Dit onderzoek laat zien dat de PVV vanaf 2018 steeds meer klimaatsceptische framing gebruikt. Weliswaar niet door wetenschappelijke bewijzen voor het bestaan van klimaatverandering of de oorzaken daarvan te betwisten, maar wel door beleidskeuzes in diskrediet te brengen, met als doel om de aanpak van klimaatverandering te vertragen en af te zwakken. Dit heeft gevolgen, omdat de omvang en snelheid van klimaatverandering in grote mate afhankelijk zijn van het gevoerde klimaatbeleid en klimaatverandering leidt tot negatieve effecten op de wereldwijde voedsel- en waterzekerheid, de menselijke gezondheid, de natuur en de economie (IPCC, 2023, p. 92; p. 42). De toename van klimaatsceptische framing door de PVV ondermijnt dus het nemen van maatregelen die nodig zijn om deze gevolgen te verminderen.

Politieke partijen die ambitieuzer klimaatbeleid nastreven, zullen zich ook tot de framing van klimaatverandering door de PVV moeten verhouden. Dit is zeker het geval naarmate de PVV meer steun krijgt en invloedrijker wordt in het klimaatdebat. Het is aannemelijk dat zij dezelfde framing voortzetten, omdat dit electoraal het meest strategisch lijkt. Het SCP (2023, p. 95) laat namelijk zien dat er vanaf 2019 meer verdeeldheid en politisering is rond het thema klimaat, waarbij vooral mensen met minder sociaal-economische hulpbronnen zich zorgen maken over de financiële gevolgen van klimaatbeleid op hun levensonderhoud. Dat is precies de groep die de PVV tot haar (potentiële) achterban kan rekenen, want die heeft relatief vaker een praktische opleiding en een lager inkomen (Ipsos, 2023). De PVV baseert haar framing op de zorgen van deze mensen door in feite vooral kritiek te leveren op een onzorgvuldige besteding van belastinggeld, meer dan daadwerkelijk op klimaatverandering in te gaan. Volgens de PVV voeren gevestigde partijen namelijk klimaatbeleid dat te veel kost en ineffectief is, terwijl dat geld veel beter aan andere zaken besteed kan worden, zoals lastenverlichting voor burgers.

Politici en politieke partijen die juist steun zoeken voor ambitieuzer klimaatbeleid, zullen klimaatverandering op een manier moeten framen die overtuigender is dan de framing van de PVV. De focus op de noodzaak van klimaatbeleid is daarbij een geschikt uitgangspunt, omdat een grote meerderheid van 85 procent van de bevolking dat onderschrijft (SCP, 2023, p. 97). Echter, de zorgen die mensen hebben, gaan over de financiële consequenties van klimaatbeleid voor hun bestaanszekerheid en de effectiviteit van het beleid – of dat nu is omdat mensen bezorgd zijn dat de politiek te langzaam ingrijpt of omdat zij vrezen dat belastinggeld niet efficiënt besteed wordt. Het draagvlak voor klimaatbeleid kan zodoende vergroot worden als deze bezorgdheid wordt weggenomen. De steun van deze kiezersgroep voor ambitieus klimaatbeleid kan daarom toenemen als geld voor klimaatbeleid zorgvuldig wordt besteed en mensen een zeker bestaan hebben. In het overtuigen van kiezers kan ook symboliek worden gebruikt in de framing van klimaatbeleid, bijvoorbeeld door voor maatregelen te pleiten die zowel bijdragen aan verduurzaming als aan de verkleining van financiële ongelijkheid, zoals de isolatie van sociale huurwoningen.

Tot slot dragen de resultaten van dit onderzoek bij aan de transparantie van het politieke debat. Burgers in Nederland moeten bij verkiezingen een keuze maken uit een groot aantal partijen met standpunten over diverse onderwerpen. De meeste mensen volgen niet alle politieke debatten en bepalen pas laat welke partij hun stem krijgt. Bij de Tweede Kamerverkiezingen van 2023 stapten bijvoorbeeld twee op de drie nieuwe PVV-kiezers pas in de laatste week over naar de partij (Ipsos, 2023, p. 7). Om tot een weloverwogen beslissing te komen, is het belangrijk om te weten welke keuzes de partijen maken, niet alleen in verkiezingsdebatten en kieswijzers. Deze analyse van de framing over de gehele periode 2006-2023 geeft een completer beeld van de keuzes die de PVV ten aanzien van klimaatverandering maakt. Dat is niet in één zin samen te vatten, maar in de retoriek van Wilders komt het hierop neer: meer, meer, meer klimaatscepsis.

Referenties

- Asplund, T. (2014). *Climate change frames and frame formation: An analysis of climate change communication in the Swedish agricultural sector* (Doctoral dissertation, Linköping University Electronic Press).
- Benford, R. D., & Snow, D. A. (2000). Framing Processes and Social Movements: An Overview and Assessment. *Annual Review of Sociology*, 26(1), 611-639.
- Bernhard, L. & Kriesi, H. (2019). Populism in election times: a comparative analysis of 11 countries in Western Europe. *West European Politics*, 42(6), 1188-1208.
- Boeijs, H. & Bleijenbergh, I. (2019). *Analyseren in kwalitatief onderzoek*. Boom / Lemma.
- Böhmelt, T. (2021). Populism and Environmental Performance. *Global Environmental Politics* 21(3), 97–123.
- Burke, R. J., Carmichael, J., & Jenkins, J. C. (2012). Shifting public opinion on climate change: an empirical assessment of factors influencing concern over climate change in the US, 2002–2010. *Climatic change*, 114, 169-188.
- Bryman, A. (2016). *Social Research Methods* (5th Edition). Oxford University Press.
- Burck, J., Uhlich, T., Bals, C., Höhne, N., Nascimento, L., Hareesh Kumar, C., ... Pradipta, G. (2023). *Climate Change Performance Index 2024: results*. CCPI. Geraadpleegd op 10 mei 2024, van <https://ccpi.org/download/climate-change-performance-index-2024/>
- Buzogány, A. & Mohamad-Klotzbach, C. (2021). Populism and Nature – The Nature of Populism: New Perspectives on the Relationship between Populism, Climate Change, and Nature Protection. *Zeitschrift für Vergleichende Politikwissenschaft* 15(4), 155–164.

- Carlton, J. S., Perry-Hill, R., Huber, M., & Prokopy, L. S. (2015). The climate change consensus extends beyond climate scientists. *Environmental Research Letters*, 10(9), 094025.
- Chong, D., & Druckman, J. N. (2007). Framing theory. *Annual Review of Political Science*, 10, 103-126.
- Cornelissen, J. P., & Werner, M. D. (2014). Putting framing in perspective: A review of framing and frame analysis across the management and organizational literature. *Academy of Management Annals*, 8(1), 181-235.
- Damhuis, K. (2020). *Roads to the radical right: understanding different forms of electoral support for radical right-wing parties in France and the Netherlands*. Oxford University Press.
- Dewulf, A., Boezeman, D., & Vink, M. (2017). Climate change communication in the Netherlands. In *Oxford Research Encyclopedia of Climate Science*.
- DNPP. (z.d.). *Blader op Partij - Repositories Documentatiecentrum Nederlandse Politieke Partijen (DNPP)*. dnpprepo.ub.rug.nl. Geraadpleegd op 1 april 2024, van <https://dnpprepo.ub.rug.nl/view/party/PVV/verkiezingsprogramma.html>
- Easterling, D. R., Evans, J. L., Groisman, P. Y., Karl, T. R., Kunkel, K. E., & Ambenje, P. (2000). Observed variability and trends in extreme climate events: a brief review. *Bulletin of the American Meteorological Society*, 81(3), 417-426.
- Entman, R. M. (1993). Framing: Toward clarification of a fractured paradigm. *Journal of Communication*, 43(4), 51-58.
- Iyengar, S. (1991). *Is Anyone Responsible? How Television Frames Political Issues*. University of Chicago Press.

- Farstad, F. M. (2018). What explains variation in parties' climate change salience? *Party Politics*, 24(6), 698-707.
- Feldman, L., Hart, P. S., & Milosevic, T. (2017). Polarizing news? Representations of threat and efficacy in leading US newspapers' coverage of climate change. *Public Understanding of Science*, 26(4), 481-497.
- Forchtner, B. (2019). Climate change and the far right. *Climate change*, 10(5), 1-11.
- Forchtner, B., Kroneder, A., & Wetzel, D. (2018). Being skeptical? Exploring far-right climate-change communication in Germany. *Environmental Communication*, 12(5), 589-604.
- Ford, J. D., & King, D. (2015). Coverage and framing of climate change adaptation in the media: A review of influential North American newspapers during 1993–2013. *Environmental Science & Policy*, 48, 137–146.
<https://doi.org/10.1016/j.envsci.2014.12.003>
- Gemenis, K., Katsanidou, A., & Vasilopoulou, S. (2012). The politics of anti-environmentalism: positional issue framing by the European radical right. In *62nd Annual Political Studies Association Conference 2012*.
- Gitlin, T. (1980). *The Whole World is Watching: Mass Media in the Making and Unmaking of the New Left*. University of California Press.
- Goffman, E. (1974). *Frame analysis: An essay on the organization of experience*. Harvard University Press.
- Halperin, S., & Heath, O. (2020). *Political research: methods and practical skills*. Oxford University Press.

- Hiles, S. S., & Hinnant, A. (2014). Climate change in the newsroom: Journalists' evolving standards of objectivity when covering global warming. *Science Communication*, 36(4), 428-453.
- Hjerpe, M., & Buhr, K. (2014). Frames of climate change in side events from Kyoto to Durban. *Global Environmental Politics*, 14(2), 102-121.
- Hoffman, A. J. (2011). The culture and discourse of climate skepticism. *Strategic Organization*, 9(1), 77-84.
- IPCC. (2022). *Climate Change 2022. Impacts, Adaptation and Vulnerability*.
- IPCC. (2023). *Climate Change 2023: Synthesis Report. Contribution of working Groups I, II and III to the Sixth Assessment Report of the Intergovernmental Panel on Climate Change*. <https://doi.org/10.59327/IPCC/AR6-9789291691647>
- Ipsos. (2023). Verkiezingsonderzoek Tweede Kamerverkiezingen 2023. In *Ipsos.com*. Geraadpleegd op 23 juni 2024, van <https://www.ipsos.com/nl-nl/verkiezingsonderzoek-tweede-kamerverkiezingen-2023>
- Jylhä, K, M. & Hellmer, K. (2020). Right-Wing Populism and Climate Change Denial: The Roles of Exclusionary and Anti-Egalitarian Preferences, Conservative Ideology, and Antiestablishment Attitudes. *Analyses of Social Issues and Public Policy*, 20(1), 315 – 335.
- Kiesraad. (2023). *Proces-verbaal van de uitslag van de verkiezing van de Tweede Kamer der Staten-Generaal*. Geraadpleegd op 3 maart 2024, van <https://www.kiesraad.nl/verkiezingen/adviezen-en-publicaties/proces-verbalen/2023/12/04/proces-verbaal-van-de-uitslag-van-de-tweede-kamerverkiezing-2023>

- Küppers, A. (2024). 'Climate-Soviets,' 'Alarmism,' and 'Eco-Dictatorship': The Framing of Climate Change Scepticism by the Populist Radical Right Alternative for Germany. *German Politics*, 33(1), 1-21.
- Lakoff, G. (2004). *Don't Think of an Elephant!: Know Your Values and Frame the Debate*. Chelsea Green Publishing.
- Mudde, C. (2007). *Populist Radical Right Parties in Europe*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Mudde, C. (2014). Fighting the system? Populist radical right parties and party system change. *Party politics*, 20(2), 217-226.
- O'Neill, S., Williams, H. T., Kurz, T., Wiersma, B., & Boykoff, M. (2015). Dominant frames in legacy and social media coverage of the IPCC Fifth Assessment Report. *Nature climate change*, 5(4), 380-385.
- Oreskes, N. (2018). *The scientific consensus on climate change: How do we know we're not wrong?* (pp. 31-64). Springer International Publishing.
- Rahmstorf, S., & Coumou, D. (2011). Increase of extreme events in a warming world. *Proceedings of the National Academy of Sciences*, 108(44), 17905-17909.
- Reese S. D. (2007). The framing project: A bridging model for media research revisited. *Journal of Communication*, 57, 148-154.
- Rooduijn, M., Pirro, A.L.P., Halikiopoulou, D., Froio, C., Van Kessel, S, De Lange, S.L., Mudde, C. & Taggart, P. (2023a). The PopuList: A Database of Populist, Far-Left, and Far-Right Parties Using Expert-Informed Qualitative Comparative Classification (EiQCC). *British Journal of Political Science*, 1–10. <https://doi.org/10.1017/S0007123423000431>.

Rooduijn, M., Pirro, A.L.P., Halikiopoulou, D., Froio, C., Van Kessel, S, De Lange, S.L., Mudde, C. & Taggart, P. (2023b). *The PopuList 3.0: An Overview of Populist, Far-left and Far-right Parties in Europe*. www.popu-list.org.
<http://doi.org/10.17605/OSF.IO/2EWKQ>.

Saurette, P., & Gunster, S. (2011). Ears wide shut: Epistemological populism, argutainment and Canadian conservative talk radio. *Canadian Journal of Political Science/Revue canadienne de science politique*, 44(1), 195-218.

Schwörer, J., & Fernández-García, B. (2023). Climate sceptics or climate nationalists? Understanding and explaining populist radical right parties' positions towards climate change (1990–2022). *Political Studies*, 00323217231176475.

Shön, D., & Rein, M. (1994). *Frame reflection: Toward the resolution of intractable policy controversies*. Basic Book.

Shehata, A., & Hopmann, D. N. (2012). Framing climate change: A study of US and Swedish press coverage of global warming. *Journalism studies*, 13(2), 175-192.

Snow, D. A., Rochford, E. B., Worden, S. K., & Benford, R. D. (1986). "Frame Alignment Processes, Micromobilization, and Movement Participation." *American Sociological Review*, 51(4), 464-481.

Sociaal en Cultureel Planbureau. (2023). *Sociale en culturele ontwikkelingen 2023: Stand van Nederland 2023*. Scp.nl. Geraadpleegd op 22 juni 2024, van <https://www.scp.nl/publicaties/publicaties/2023/04/14/sociale-en-culturele-ontwikkelingen-2023>

Stecula, D. A., & Merkley, E. (2019). Framing climate change: Economics, ideology, and uncertainty in American news media content from 1988 to 2014. *Frontiers in Communication*, 4, 6.

Symon, G., & Cassell, C. (2012). Assessing qualitative research. *Qualitative organizational research: Core methods and current challenges*, 204-223.

Tweede Kamer der Staten-Generaal. (z.d.). *Plenaire verslagen*. Tweedekamer.nl. Geraadpleegd op 1 april 2024, van https://www.tweedekamer.nl/kamerstukken/plenaire_verslagen

Van Thiel, S. (2015). *Bestuurskundig onderzoek: Een methodologische inleiding* (3de druk). Uitgeverij Coutinho.

Yin, R. K. (2003). *Case Study Research* (3rd Edition). SAGE Publications.

Ylä-Anttila, T. (2018). Populist knowledge: 'Post-truth' repertoires of contesting epistemic authorities. *European Journal of Cultural and Political Sociology*, 5(4), 356-388.